

**СІМЕЙНИЙ КОДЕКС:
20 РОКІВ ЖИТТЯ**

Електронне видання локального
використовування на CD-ROM

Збірник матеріалів
Науково-практичного круглого столу,

присвяченого 20-річчю набрання чинності
Сімейним кодексом України
(м. Київ, 25 квітня 2024 року)

ISBN 978-617-8084-35-6

© Автори, 2024
© Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, 2024

Київ
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

2024

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС: 20 РОКІВ ЖИТТЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

учасників Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 20-річчю набрання чинності
Сімейним кодексом України

м. Київ, 25 квітня 2024 року

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК
УКРАЇНИ

**СІМЕЙНИЙ КОДЕКС:
20 РОКІВ ЖИТТЯ**

Збірник матеріалів
Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 20-річчю набрання чинності
Сімейним кодексом України
(м. Київ, 25 квітня 2024 року)

Київ – 2024

УДК 347.61/.64

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол №8 від 26 червня 2024 р.)*

Сімейний кодекс: 20 років життя [Електронний ресурс]: збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу, присвяченого 20-річчю набрання чинності Сімейним кодексом України (м. Київ, 25 квітня 2024 р.) / упорядник М. О. Гетманцев. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 90 с. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

ISBN 978-617-8084-35-6

У збірнику представлені наукові доповіді учасників Науково-практичного круглого столу, присвяченого 20-річчю набрання чинності Сімейним кодексом України, який відбувся 25 квітня 2024 р. у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Тематика доповідей учасників стосується широкого кола теоретичних та практичних проблем застосування Сімейного кодексу України за останні 20 років. Учасники обговорили проблеми застосування Сімейного кодексу України, європеїзації та інших сучасних трендів розвитку сімейного права, ефективних способів захисту сімейних прав та інтересів, актуальних проблем судової практики у сімейних спорах, впливу війни на сімейне право України.

Збірник зацікавить наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, докторантів та аспірантів, студентів, які вивчають актуальні проблеми сімейного права, а також суддів, адвокатів та всіх практикуючих юристів.

Матеріали доповідей подано в авторській редакції. Організаційний комітет не несе відповідальності за зміст публікацій, їх відповідність до вимог законодавства і за порушення авторських прав.

ISBN 978-617-8084-35-6

© Автори, 2024

© Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємства
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, 2024

ЗМІСТ

Бичкова С. С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ ДЕЯКИХ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ З ПИТАНЬ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ	7
Богданець А. В. ПОСИЛЕННЯ СІМЕЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ОBOB'ЯЗКІВ	12
Бурчак Л. І., Свєтлічний І. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ВКЛЮЧАЮЧИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЇХ СІМЕЙ, РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА ЗДАТНОСТІ ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ	16
Васильєв С. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖРЕЛІГІЙНИХ ШЛЮБІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ СТ. ..	20
Гєвко В. Л. РОЗМЕЖУВАННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СІМЕЙНИХ І КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ	22
Гончарова Г. М. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ БАТЬКІВ НА СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ..	27
Заїка Ю. О. ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ ПРИ ПОСМЕРТНОМУ ОСПОРЮВАННІ БАТЬКІВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	30
Королєнко В. М. МЕДІАЦІЯ В СІМЕЙНИХ СПОРАХ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)	34
Кочин В. В. СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ НА ЖИТЛО: СЕКРЕТ ПОЛШИНЕЛЯ ЧИ CUI PRODEST	38
Крушельницька Г. Л. ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	41
Лєвківський Б. К. ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПОРІВ ОБТЯЖЕНИХ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	48
Львова О. Л. МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	57

Миронова Г. А. ЗНАЧЕННЯ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ДИТИНИ ПАЦІЄНТА	63
Сіщук Л. В. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ТА КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ.....	71
Ступак О. В. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ОРГАНІВ ОПКИ І ПІКЛУВАННЯ У СІМЕЙНИХ СПОРАХ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	75
Черненко О. А. ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ	81
ПРО АВТОРІВ.....	87

Бичкова С. С.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ ДЕЯКИХ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ З ПИТАНЬ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

У судовій практиці достатньо поширеними є цивільні справи з питань виховання дитини (наприклад, про усунення перешкод у вихованні дитини, про встановлення способів (порядку) участі у такому вихованні, про зміну способу (порядку) участі у вихованні дитини). Оскільки, незважаючи на встановлення у СК України прав та обов'язків щодо виховання дитини, спори із цих питань виникають і між батьками дитини, і між особами, з якими проживає дитина, та її родичами. Тому розглянемо окремі актуальні аспекти розгляду і вирішення деяких цивільних справ з питань виховання дитини.

Частіше за все до суду звертаються із вимогами про усунення перешкод у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї. Адже часто особа, з якою проживає дитина, починає чинити перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні.

Із ч. 1 ст. 159 СК України випливає, що законодавець обмежив коло осіб, які можуть бути позивачем (той з батьків, хто проживає окремо від дитини) і відповідачем (той з батьків, з ким проживає дитина) у цій категорії цивільних справ. Проте дитина у деяких випадках проживає не з одним із батьків, а з іншими членами сім'ї та родичами (наприклад, з бабусею, дідусем) чи зі сторонніми особами, яким вона передана на виховання. Тому вважаємо недоцільним наведене законодавче обмеження, у зв'язку із чим пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 159 СК України, замінивши фразу «той із батьків, з ким проживає дитина» на формулювання «особа, з якою проживає дитина». Тим більше – у ч. 4 цієї ж статті використовується саме така конструкція.

Між іншим, для справ про усунення перешкод у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків підкреслено те, що відповідачами можуть бути не тільки батьки, а й інші особи, з якими проживає дитина (ч. 2 ст. 257 СК України). Зважаючи на указане, на сьогодні правову норму, що її містить ч. 1 ст. 159 СК України, можна застосовувати за аналогією закону до випадків, коли перешкоди у спілкуванні з дитиною та у її вихованні чинить не один із батьків, а будь-яка особа, з якою проживає дитина.

Із позовом про усунення перешкод у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, можна звернутися відразу до суду. Але мати,

батько дитини вправі попередньо подати заяву до органу опіки та піклування задля визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї. Відповідне рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання (ст. 158 СК України). Тому до перешкод у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, законодавець включає й ухилення від виконання зазначеного рішення органу опіки та піклування. У зв'язку із цим одночасно із позовом про усунення перешкод у вихованні дитини тим з батьків, який проживає окремо від неї, можна пред'явити вимоги про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої ухиленням від виконання рішення органу опіки та піклування про способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею (ч. 2 ст. 158 СК України).

При розгляді справи про усунення перешкод у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, заінтересована особа може подати заяву про зупинення виконання рішення органу опіки та піклування до вирішення спору. За результатами розгляду цієї заяви, як впливає із ч. 3 ст. 159 СК України, суд вправі скористатися своїм відповідним повноваженням, тобто обов'язку зупиняти провадження в означеному випадку на суд не покладається.

Ще одним із видів перешкод участі у вихованні дитини того з батьків, який проживає окремо від неї, можна визнати ухилення того з батьків, з ким проживає дитина, від виконання договору щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків. У цьому випадку позивач також може пред'явити додаткові вимоги про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої відповідними діями (ч. 4 ст. 157 СК України). Наприклад, у лютому 2021 р. ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні, розірвання договору щодо здійснення батьківських прав та відшкодування майнової і моральної шкоди [4].

Достатньо часто разом із вимогами про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною через суд пред'являються вимоги про встановлення способів (порядку) участі у вихованні дитини одного або обох батьків. Наприклад, у грудні 2019 р. ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, визначення способу участі батька у вихованні та спілкуванні з дитиною [5]. Проте одночасно пред'являти указані вимоги необов'язково, оскільки вони є самостійними і можуть бути пред'явлені незалежно від інших.

За загальним правилом (ч. 1 ст. 157 СК України), питання виховання дитини вирішується батьками спільно, крім випадків, передбачених законом. Однак, зрозуміло, що батьки не завжди можуть знайти спільну мову в питаннях виховання дитини. Тому у ч. 3 ст. 15 Закону України «Про охорону дитинства» регламентовано: у разі коли батьки не можуть дійти згоди щодо участі одного з батьків, який проживає окремо, у вихованні дитини, порядок такої участі визначається органами опіки та піклування за участю батьків виходячи з інтересів дитини.

Дійсно, особа має право на попереднє звернення за захистом своїх сімейних прав та інтересів до органу опіки та піклування. Хоча використання цієї форми захисту не позбавляє особу права на звернення до суду (ч. 3 ст. 19 СК України). Навіть більше – особа може відразу звернутися до суду на підставі прямої норми, задекларованої у ч. 2 ст. 124 Конституції України.

Справи про встановлення способів (порядку) участі у вихованні дитини одного чи обох батьків пов'язані із необхідністю забезпечення виконання батьками своїх обов'язків щодо виховання дитини та здійснення відповідних прав дитиною. Тому позивачем у вказаних справах виступає або один із батьків, або дитина, яка може звернутися до суду через законного представника чи особисто після досягнення нею 14-річного віку. Із цього приводу Верховний Суд роз'яснив, що правом на звернення до суду наділений не тільки той з батьків, який проживає окремо від дитини, якщо другий з батьків чинить йому перешкоди у спілкуванні з дитиною та у її вихованні. Так, у разі наявності спору про способи участі одного з батьків у вихованні дитини, зокрема, якщо орган опіки та піклування не визначив способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею, не виключається вирішення такого спору в судовому порядку незалежно від того, хто з батьків звертається з позовом (той, хто проживає з дитиною, чи той, хто проживає окремо) і визначення способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї, що є ефективним способом захисту та не суперечить закону [2].

Хоча і на сьогодні деколи суди продовжують по іншому застосовувати положення СК України. Зокрема, Київський апеляційний суд, розглянувши апеляційну скаргу на рішення Оболонського районного суду міста Києва від 27.07.2022 р. у справі за позовом про визначення порядку участі батька у вихованні та утриманні дітей, скасував рішення суду першої інстанції і відмовив у задоволенні позову, обґрунтовуючи це тим, що звернення з такими вимогами згідно із частинами 1, 2 ст. 159 СК України можливе, якщо

той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні. Сторонами не було надано суду доказів вчинення позивачем перешкод у спілкуванні відповідача з дітьми. Жодна з сторін не вказувала у своїх поясненнях, що ОСОБА_3 чинить перешкоди відповідачу у спілкуванні з дітьми. Не дивлячись на зазначене, позивач звернулась з таким позовом та просила встановити для відповідача порядок його участі у вихованні дітей, в той час, як сам відповідач таких вимог не заявляв і не вказував, що у нього є перешкоди у спілкуванні з дітьми [3].

Вбачається, можна норми, що їх містить ст. 159 СК України, вважати спеціальними, які спрямовані підкреслити гарантування прав щодо виховання дитини того з батьків, хто проживає окремо і якому перешкоджають здійснювати свої права.

Але залишається загальне правило, закріплене в ч. 2 ст. 124 Конституції України: юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. Тобто будь-який правовий спір може бути переданий на розгляд і вирішення суду. Це стосується і спорів з питань виховання дитини, наприклад, коли той з батьків, з яким проживає дитина, не перешкоджає участі у вихованні другому з батьків, але вони не можуть домовитися між собою про способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї.

Не треба виключати й випадку, коли спір щодо способів участі у вихованні дитини може виникнути у батьків, які проживають разом із дитиною.

Відповідачем в аналізованих справах є відповідно або другий з батьків при пред'явленні позову матір'ю чи батьком дитини, або один із батьків чи обоє батьків, залежно від того, до кого з них пред'являє вимоги дитина. Із цього питання своє роз'яснення надав Верховний Суд у Постанові від 15.09.2021 р. у справі № 757/396993/20. Тлумачення норм вітчизняного законодавства дозволило зробити найвищій судовій інстанції такий висновок:

- у справі за позовом одного з батьків про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні того з батьків, хто проживає окремо від неї, належними відповідачами є: особа, рішення якої стосується (той з батьків, для якого визначено способи участі у вихованні дитини та спілкуванні) та орган опіки та піклування, рішення якого оскаржується;

- у справі за позовом одного з батьків про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні належним відповідачем є інший з батьків, а не орган опіки та піклування [1].

Також Верховний Суд доцільно зауважив, що у таких чутливих правовідносинах як визначення чи зміна способу участі у вихованні дитини, сприяння забезпеченню відновлення відносин та емоційного контакту дитини особисто з одним із батьків повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей із ним [6]. Ми ж додамо, що таку позицію слід поширювати і на інші справи з питань виховання дитини.

Таким чином, навіть такий побіжний аналіз питань, що виникають на практиці при вирішенні питань щодо виховання дитини, свідчить про необхідність перегляду правових норм задля детальнішої регламентації забезпечення участі у вихованні дитини її батьків та інших членів її сім'ї і родичів, а також усунення окремих наявних суперечностей і колізій у чинних законодавчих приписах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо вирішення спорів про участь у вихованні дитини: Рішення, внесені до ЄДПСУ, за 2018 рік – вересень 2022 року. С. 50. Електронний ресурс. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_vuh_dutunu.pdf.
2. Постанова Верховного Суду від 01.04.2020 р. у справі № 165/2839/17. Електронний ресурс. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88707341>.
3. Постанова Київського апеляційного суду від 01.02.2023 р. у справі № 756/1676/21. Електронний ресурс. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108836180>.
4. Постанова Верховного Суду від 15.03.2023 р. у справі № 750/1786/21. Електронний ресурс. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109776068>.
5. Постанова Верховного Суду від 14.09.2023 р. у справі № 176/2855/19. Електронний ресурс. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113527279>.
6. Постанова Верховного Суду від 29.09.2023 р. у справі № 752/9414/21. Електронний ресурс. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967329>.

Богданець А. В.

ПОСИЛЕННЯ СІМЕЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Із початком збройної агресії північного сусіда в Україну, яка розпочалася у 2014 році українське суспільство перебуває у кризовому стані. В Україні з'явилися вимушені переселенці внутрішньо переміщені особи, а згодом і нові нормативно правові акти, які запроваджують нові терміни та регулюють нові, до цього часу невідомі українському суспільству правовідносини.

Саме з 2014 року значна частина громадян України, рятуючись від знахабнілого північного сусіда, який не соромлячись міжнародного співтовариства, не побоюючись міжнародних санкцій, вдерся на територію нашої суверенної держави, кордони якої було визнано у кількох міжнародних актах включно з агресором, вимушена була переїхати із захоплених ворогом територій на підконтрольну територію Україні. Такі внутрішньо переміщені особи втрачають всі свої накопичення, житло, вимушені починати своє життя з самого початку, облаштовувати свій побут і це відповідно негативно впливає на внутрішньо сімейні відносини, дає поштовх кризовим явищам в сім'ї. Адже будь-які кризові явища в суспільстві неодмінно негативно впливають і на сім'ю, як на первинну соціальну структуру, яка віддзеркалює стан суспільства у меншому масштабі. Багато сімей внутрішньо переміщених осіб не витримують кризи і розпадаються назавжди, розриваються шлюби, діти переходять із повної сім'ї, в сім'ю з одним із батьків, що фактично впливає і на якість життя дитини.

Сімейне законодавство України встановлює, що незалежно від того чи проживають батьки спільно з дітьми чи окремо, обсяг батьківських прав та батьківської відповідальності залишається в тому ж обсязі, що і підчас спільного проживання. Зокрема, це прямо закріплено в низці норм Сімейного кодексу України (далі – СК України), а саме в ст.ст. 141, 150, 155, 180, 181 та інші.

Однак, як правило, після розірвання шлюбу, батьки, які тепер вже є колишнім подружжям, маючи особисті образи одне на одного, починають хибно сприймати мету належного здійснення батьківських прав та виконання обов'язків, якою є якнайкраще забезпечення прав та інтересів дитини, яка в силу своїх психоемоційних та фізіологічних особливостей позбавлена можливості самостійно забезпечувати своє природне існування і залежить від батьків.

На практиці досить часто зустрічаються судові спори, предметом яких є зобов'язання виконати добровільно невиконаний обов'язок щодо дитини. Зустрічаються серед таких спорів і явно порушені у наслідок зловживання правами позивача, який намагається під виглядом турботи про дитину помститися іншому з батьків, колишньому подружжю за особисті образи або банально дошкулити колишньому подружжю.

Прикладом такого зловживання є звернення до суду з заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів з іншого з батьків. Оскільки наказне провадження це особлива безспірна форма судового провадження підчас якої діяльність суду обмежується виключно дослідження документів, які підтверджують право на відповідні виплати, без дослідження обставин які виникли та існують між сторонами.

Особливо проявляється зловживання правом у ситуації, в якій той з батьків, котрий проживає окремо від дитини надає достатнє утримання на дитину. Доволі частими стали такого роду звернення щодо стягнення аліментів з військовослужбовців, які перебувають на першій лінії зіткнення з ворогом і надають утримання на дитину на рівні мінімальної заробітної плати (з 1 квітня: 8000,00 грн на місяць) цілком справедливо вважаючи, що такого розміру грошове забезпечення на дитину задовольняє її потреби на всі базові витрати, адже мінімальна заробітна плата це значно більше ніж рекомендований розмір аліментів на дитину закріплений СК України на рівні одного прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку (абзац третій ч. 2 ст. 182 СК України, що відповідно становить наразі від 2563,00 грн до 3196,00 грн в залежності від її віку) При цьому розуміючи, що відповідно до чинного СК України, обидва з батьків зобов'язані брати участь матеріальному забезпеченні дитини, а обсяг їх прав та обов'язків рівний, надаючи грошове забезпечення на утримання дитини на рівні мінімальної заробітної плати платник, враховуючи норми чинного законодавства (ст. 150 СК України, ст. 180 СК України), обгрунтовано розраховує, що інший з батьків зобов'язаний надавати таке саме утримання, що відповідно забезпечуватиме потреби дитини на рівні двох дорослих працездатних осіб (сумарно розмір аліментів на дитини в такому випадку становитиме 16000,00 грн на місяць).

На жаль, в наказному порядку суд не вирішує питання за критерієм достатності забезпечення потреб дитини, не досліджує питання щодо здійснення фактичних виплат на дитину, а просто аналізуючи надані йому документи виносить рішення по суті вимог. Слід нагадати, що в силу

специфіки стягнення аліментів в наказному порядку, їх оскарження обмежене законом, а відповідно вимагає від платника своєчасного реагування на рішення, яке порушує норми СК України якими закладено принцип достатності розміру аліментів для потреб дитини, а головне фактично не відповідає тим правовідносинам які склалися між сторонами.

Разом з тим, і в науковій літературі і на практиці як правило висвітлюються випадки в яких зловживає своїми правами саме платник аліментів, який вважаючи, що аліменти є ще одним джерелом доходу іншого з батьків, а не коштами дитини, коштами які мають цільове призначення, в будь-який спосіб намагається приховати свої доходи для подальшого уникнення сплати аліментів.

На разі чинне законодавство України передбачає, що у випадку невиконання рішення суду щодо сплати аліментів на платника може бути накладено заборону виїзду за межі України, заборону використання транспортного засобу, накладено штрафні санкції, накладено арешт на майно. Однак, якщо людина поставила собі за мету уникнути сплати аліментів, то вона застосовує весь можливий арсенал засобів та використовує будь-які способи.

Намагаючись уникнути виконання обов'язку по сплаті аліментів Платники аліментів звертаються до своїх родичів з метою оформлення договорів на виконання робіт або надання послуг, залучають родичів до підприємницької діяльності реєструючи їх фізичною особою підприємцем при цьому повністю керуючи підприємницькою діяльністю та здійснюючи її особисто, відкривають в банківських установах рахунки з картками на які і зараховуються кошти для такого платника, переходять нібито на режим роботи з неповним робочим днем, тобто вдаються до дрібних шахрайських схем, які дозволяють уникнути стягнення аліментів. Звичайно законодавство України передбачає суттєве покарання для такого роду шахраїв, однак в силу застарілих засобів та механізмів контролю, таким платникам вдається уникати сплати аліментів у продовж кількох років.

Звичайно, що від таких дій, шкода в першу чергу завдається дитині, яка фактично позбавляється значної частки грошей, які не тільки мали б бути спрямовані на забезпечення потреб дитини, а і у силу норм СК України є власністю самої дитини (ч. 1 ст. 179 СК України).

Відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження», а саме п. 3 ч. 5 ст. 19, платник аліментів зобов'язаний у виконавчому провадженні подати виконавцю протягом п'яти робочих днів з дня відкриття

виконавчого провадження декларацію про доходи та майно боржника. Яка без сумніву подається без зазначення майна та доходів які отримує такий платник опосередкована через найближче родинне коло, уникаючи не тільки будь-яких платежів, а і санкцій з боку держави.

На наше глибоке переконання зазначені дії є вкрай небезпечними, оскільки породжують умови для сприйняття широким загалом населення такого порушення закону та прав інших громадян як належної та допустимої поведінки. З метою усунення такого роду зловживань пропонуємо ввести зміни до Закону України «Про виконавче провадження», закріпивши вимогу надати декларації про майновий стан членів сім'ї платника аліментів, а також його родичів першого ступеня споріднення (батьки, сестри, брати).

Щодо санкцій за неналежне за ухилення від виконання обов'язку по утриманню дитини передбачити можливість стягнення заборгованості по аліментів у випадку відсутності заробітку у платника з його подружжя у повторному шлюбі, а також з рідних бабусі та дідуся дитини з боку платника аліментів, додавши норми ст. 274 СК України частину другу, яку викласти в такій редакції «У випадку виникнення заборгованості по сплаті аліментів у платника аліментів та за відсутності грошових коштів та майна за рахунок якого заборгованість по аліментам може бути погашена, заборгованість по аліментам може стягуватися за рахунок доходів або майна членів сім'ї платника аліментів, а також його родичів першого ступеня споріднення (батьки, сестри, брати), шляхом заміни боржника у виконавчому провадженні».

В свою чергу необхідно наголосити на тому, що особа, яка була визначена Боржником та зобов'язана виплатити заборгованість по аліментам, а також сплачувати ці аліменти має право на стягнення грошових коштів сплачених в межах такого виконавчого провадження з первісного боржника на підставі норм Цивільного кодексу України.

Переконані, що введення такого механізму дозволить дисциплінувати платників аліментів а також усуне можливість для зловживань з боку платників аліментів посилить їх відповідальність за ухилення від виконання батьківських обов'язків.

Бурчак Л. І., Светлічний І. В.

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ВКЛЮЧАЮЧИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЇХ СІМЕЙ, РОЗВИТОК
РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА ЗДАТНОСТІ ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ**

Військовослужбовцям сил оборони України найчастіше потрібна правова допомога у розв'язанні питань, пов'язаних з військовою службою та з іншими життєвими, сімейними проблемами. Статтею 59 Конституції України гарантовано право кожного на правову допомогу [1].

Так, згідно дослідженням українських науковців (Гридковець Л.М., Бурчак Л.І., Светлічна О.В., Светлічний І.В. та інших) найчастіше сімейні пари військових мають проблеми зі спілкуванням і вираженням почуттів, частими сварками через розлуку, низький рівень фізичної прихильності. Конфлікт між роботою та сім'єю, незадоволеність шлюбом стають причинами емоційного та фізичного насильства з боку одного з партнерів. Таким чином, військовослужбовці та їхні сім'ї часто потребують юридичної, психологічної та соціальної допомоги для забезпечення стійкості та резильєнтності їх сімей шляхом розробки та реалізації відповідних соціально-психологічних програм [2]. Крім цього, зазначена психологічна стійкість відіграє також певну позитивну роль у збільшенні здатності протидії сил оборони України ворожим інформаційно-психологічним операціям.

В сім'ях можуть виникати недовіра, страх зради, депресії. Усе це переходить відтак у телефонні конфлікти, які часто тягнуть за собою агресивну поведінку військового в місці відбування служби, порушення наказів керівництва і статутних норм, зловживання спиртними напоями, самошкодження та, спроби самогубства.

Якщо у подружжя до відрядження були нормальні стосунки, вони стають підтримувальним чинником для військових. Зазвичай у таких військовослужбовців актуалізується лише хвилювання за здоров'я рідних, поведінку дітей у школі та матеріальне забезпечення родини. Про всі ці моменти подружжя спілкується телефоном і, залежно від обставин, у чоловіка або виникають хвилювання, сум, дезорієнтація, розпач і дружинам це потрібно розуміти. Якщо до служби стосунки в родині були нормальні, як правило, страх зради не гнітить чоловіка, за винятком хіба що молодих військовослужбовців, які нещодавно одружилися.

Звернення до капеланів та юристів допоможе своєчасно виявляти напруженість у сімейних стосунках військовослужбовця та вчасно її коригувати [3]. На нашу думку, робота військових психологів та капеланів, завчасне інформування військовослужбовців і членів їхніх родин про можливі зміни в стосунках та надання відповідних рекомендацій здатні запобігти виникненню більшості проблем у родинах військовослужбовців.

Навіть у тилкових частинах військовослужбовці постійно відчувають емоційне напруження, оскільки строки закінчення війни та демобілізації наразі непередбачувані, чинне законодавство не обмежує строк служби мобілізованих та контрактників на даний час, що не сприяє покращенню ситуації.

Переживання такого напруження, як і бойового стресу, посттравматичного стресового розладу, психічних та психологічних проблем часом викликає у військовослужбовця бажання відсторонитися від товаришів та близьких, аби їм не нашкодити та не нашкодити стосункам, проте завдяки такому відстороненню з'являється відчуття своєї непотрібності.

Дружини військовослужбовців зізнаються в тому, що їхні чоловіки після кожного такого чергового відрядження повертаються з новими виявами поведінки, і сім'я змушена щоразу адаптуватися по-новому. Під час кожної такої адаптації родина переживає стрес, що викликає напруження в стосунках. У сім'ях, де підтримується комунікація під час відсутності бійця, процес спілкування проходить більш раціонально.

Проблемою, що потребує уваги, є іррегулярність подружніх стосунків. За словами жінок стосунки подружжя після повернення чоловіка змінюються. Фахівців відмічають, що протягом перших днів відпустки, повернення додому у спостерігається або надмірний статевий потяг, або ж цей потяг зникає. Часто також простежується втрата ніжності, що в подальшому може призвести до відмови від стосунків на тривалий час. Такі зміни як чоловіки, так і дружини часто інтерпретують як згасання почуттів або привід для ревнощів, що породжує конфлікти і деструктивно впливає на психологічний стан обох сторін.

На нинішній час в Україні відсутній системний аналіз стану надання адвокатами психологічної та правової допомоги військовослужбовцям, членам їх сімей в Україні з метою обґрунтування необхідності удосконалення правових та організаційних засад надання такої допомоги, як зазначали Бурчак Л. І. та Светлічний І.В. [4].

Зауважимо, що на офіційному сайті Міністерства оборони України <https://www.mil.gov.ua/> створено сайт-довідник «Допомога після поранення» - <https://turbota.mil.gov.ua/>, де зібрано важливу інформацію яка допоможе військовослужбовцям проходити всі етапи шляху воїна, в тому числі направлення та проходження медико-соціальної експертної комісії для встановлення інвалідності або ступеня втрати працездатності.

Перед системою вищої освіти України та адвокатурою постали питання покращення професійної підготовки юристів та адвокатів, їх спеціалізації у військовому та гуманітарному праві, навіть створення, на думку Бурчак Л. І., спеціалізованої адвокатури у військовій сфері, яка змогла б якісно надавати послуги клієнтам, якими є жертви військової агресії, військовослужбовці, полонені, дипломатичні представники тощо.

Крім того, невизначеність щодо проблем, пов'язаних з підготовкою та участю у бойових діях, часовими показниками, здатності родини справлятися з розлукою та завжди наявний ризик поранення або смерті має потенційно руйнівні наслідки. На думку командирів стурбований, заклопотаний військовослужбовець легко відволікається і не в змозі зосередитися на важливих завданнях у критичний момент. З психологічної точки зору, легше розізлитись, ніж протистояти болю і втраті від розлуки. У гіршому випадку, невирішена емоційна напруга може призвести до серйозних нещасних випадків або розвитку бойового стресу, який, у свою чергу, може стати причиною зриву виконання бойового завдання.

Через сімейні негаразди (непорозуміння з батьками (родичами), переживання за членів родини, які залишилися на окупованій території, конфлікти з подружжям (коханими) скоюється близько 30% самогубств військовослужбовцями - учасниками бойових дій. Близько половини зафіксованих спроб суїциду в армії, за оцінками експертів, пов'язані з сімейними обставинами.

Напружені, конфліктні стосунки між подружжям (членами сімей) деструктивно впливають на психологічний стан військовослужбовців під час служби (депресивні стани, зловживання спиртними напоями, агресивність, замкнутість, порушення статуту, суїцидальні думки тощо) і не сприяють відновленню в періоди між службовими завданнями. Проте, розумні, гармонійні стосунки в сім'ї військовослужбовця є для нього підтримуючим ресурсом, особливо у період відновлення.

У наш час наявність значної кількості військовослужбовців, які розлучаються через сімейні проблеми, що виникають після їх тривалого

перебування в силах оборони, навіть поза районами ведення бойових дій, спонукає до розробки шляхів щодо профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців [5].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок про те, що вдосконалення правової та соціальної підтримки військовослужбовцям, включаючи забезпечення стійкості їх сімей, розвиток резильєнтності допоможе зберегти сім'ї військових та збільшить здатність протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 15.04.2024)

2. Боярська-Хоменко А. В. Соціальні проблеми сімей військовослужбовців Канади / А. В. Боярська-Хоменко, А. І. Воронін // Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення : зб. тез доп. І Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 20 трав. 2021 р. / Нац. акад. Нац. гвардії України ; [під ред. І. М. Трубавіної та ін.]. – Харків, 2021. – С. 22–24.

3. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 15.04.2024)

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального спротиву : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (дата звернення: 15.04.2024)

5. Особливості призову на військову службу та захисту прав призовників стали темою обговорення на круглому столі НААУ. URL: <https://unba.org.ua/news/print/7016-osoblivosti-prizovu-na-vijs-kovu-sluzhbu-ta-zahistu-prav-prizovnikov-stali-temoyu-obgovorennya-na-kruglomu-stoli-naau.html> (дата звернення: 15.04.2024)

6. Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : методичний посібник. - К: НДЦ ГП ЗС України, 2023. - 115 с.

Васильєв С. В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖРЕЛІГІЙНИХ ШЛЮБІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ СТ.

Правові відносини між релігійними громадами та світською владою були дуже різні у різних державах в різні історичні періоди. Іноді могли виникати випадки міжконфесійних шлюбів осіб християнської релігії, а також міжрелігійні шлюби. Подібні випадки завжди привертали увагу громадськості та держави з метою впорядкування міжрелігійних відносин. Згідно із ч. 3

ст. 21 СК України релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану [1]. Водночас, в українських землях у складі Російської імперії у ХІХ ст. шлюбно-сімейні правовідносини регулювалися томом Х Зводу Законів Російської імперії, який містив зовсім інші норми права, що зараз можуть викликати тільки здивування.

Варто зазначити, що Книга 1 Том Х Зводу Законів Російської імперії регулювала сімейні права та обов'язки підданих російського імператора, до яких належало і населення українських земель. Зокрема, розділ 1 Книги 1 Тому Х Зводу Законів Російської імперії було присвячено правовому регулюванню укладенню шлюбів між підданими. Норми глави 1 розділу 1 встановлювали порядок і умови укладення шлюбу між особами православного віросповідання. Встановлювався шлюбний вік та порядок укладення шлюбу в церкві, який мав державне визнання [2]. З цього приводу дослідниця

І. М. Петренко наголошує, що наприкінці ХVІІІ ст. замість норм звичаєвого права, чинних у Гетьманщині, шлюбно-сімейні відносини в українських губерніях Російської імперії почали регулюватися нормами церковного права православної церкви. При цьому держава намагалася врегулювати шляхом уніфікації відносини між священником та парафіянами [3, с. 62]. Зазначимо, що такий процес відбувався в умовах поширення загальноросійських норм права на територію Гетьманщини.

Шевченко Д. В. наголошує, що шлюбне законодавство Російської імперії не було світським. Ставлення законодавця до цивільного шлюбу, зареєстрованого органами державної влади, було негативним. Такий шлюб не визнавався навіть у тому випадку, якщо він був укладений за кордоном. Для укладення шлюбу необхідно було пройти відповідні релігійні обряди,

прийняті у різних релігіях [4, с. 185]. Зазначені обставини підкреслюють ту визначну роль, яка надавалася церкві в Російській імперії.

В першу чергу, варто зазначити, що законодавство встановлювало суворі обмеження на шлюб між християнами та особами інших релігій. Зокрема, згідно зі ст. 85 глави 1 розділу 1 російським підданим православної та римо-католицької конфесій християнства було заборонено вступати у шлюб із особами нехристиянської релігії. Відповідно до ст. 86 глави 1 розділу 1 російським підданим лютеранської конфесії християнства було дозволено шлюб із особами іудейської та мусульманської релігій, якщо це відповідало канонам вказаної конфесії християнства [2]. У наведених нормах права простежувався клерикальний характер Російської імперії, в який правовий статус підданих залежав від його віросповідання. А для укладення шлюбу між християнином та підданими іудейської або мусульманської релігій відповідні особи могли прийняти хрещення.

Ю. С. Негода наголошує, що піддані різних конфесій в Російській імперії мали різний правовий статус, що виражалось у праві на здійснення ними певної діяльності, володінні землею, швидкості отримання дозволу на будівництво церков або інших релігійних споруд, здійсненні інших прав та обов'язків [5, с. 59]. Одним із виявом різниці у правовому статусі підданих різних релігій була заборона на укладення міжрелігійних шлюбів.

Наукову цінність можуть становити норми, передбачені у ст. 80 глави 3 книги 1, яка передбачала умови збереження шлюбу чоловіка магометанської (мусульманської) релігії у випадку хрещення однієї з його дружин. У цьому випадку шлюб міг зберегтися у випадку відмови мусульманина від всіх інших дружин, які в нього були, та хрещення дітей, які будуть народжені від хрещеної дружини [2]. Наведені норми, звичайно, сприяли новонаверненій християнці у побудові родини відповідно до християнських канонів, але суттєво обмежували права чоловіка, встановлені мусульманськими догмами. Подібне становище свідчить про державну політику заохочення підданих різних релігій до переходу у християнство.

Важливо наголосити, що у главі 2 розділу 2 регулювалися умови укладення шлюбів між російськими підданими різних конфесій християнства. Зокрема, згідно зі ст. 61 встановлювалося право підданих різних конфесій християнства вступати у шлюби між собою відповідно до правил та обрядів відповідних церков без дозволу світських органів влади. Відповідно до ст. 67 шлюб православної особи із чоловіком чи жінкою іншої конфесії християнства обов'язково повинен був вінчатися православним

священником. Діти, народжені в таких шлюбах, повинні були хрещені та виховані у традиціях православної конфесії християнства [2]. Таким чином, на державному рівні першочергове захищалися права підданих православної конфесії християнської релігії щодо виховання дітей, народжених у змішаних міжконфесійних шлюбах, у власних релігійних традиціях.

Таким чином, шлюбно-сімейні відносини в українських губерніях Російської імперії регулювалися на підставі норм загальноросійського законодавства. Існували обмеження для міжрелігійних шлюбів. Для міжконфесійних шлюбів наречених, які належали до православної та інших конфесій християнства, встановлювалися певні умови. Заборон міжнаціональних шлюбів не існувало.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 294-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 22 квітня 2024 року)
2. Звід законів цивільних. Книга 1 Про права та обов'язки сімейні. Звід Законів Російської імперії. Т. 10. СПб. : Типографія Другого Відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, 1857. 125 с.
3. Петренко І. М. Православна церква і шлюбно-сімейні відносини в Російській імперії (на прикладі південної України останньої чверті XVIII ст.). Емінак. Історія. 2008. № 1 – 4. С. 60 – 67
4. Шевченко Д. В. До визначення правового становища дружини у шлюбно-сімейних відносинах (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). Knowledge. Education. Law. Management. 2021. № 5 (41). С. 183 – 186
5. Негода Ю. С. Повне зібрання законів Російської імперії як джерело з історії конфесій України XVIII – XIX ст. Наукові праці. Історія. Випуск 186. Том 198. С. 54 – 58

Гевко В. Л.

РОЗМЕЖУВАННЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ СІМЕЙНИХ І КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ

Сімейний кодекс України вже чинний більше двадцяти років. За ці роки його норми, що первинно виглядали дивно у пострадянському законодавстві, стали підґрунтям у рішеннях судів різних юрисдикцій. Зокрема, при розгляді

корпоративних спорів часто застосовують норми цього кодексу, оскільки сімейні відносини пронизують усі сфери буття людини.

Із змісту статті 20 ГПК до юрисдикції господарських судів, серед інших, віднесено справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах [1]. У свою чергу, стаття 19 ЦПК відносить до юрисдикції загальних судів розгляд у порядку цивільного судочинства справ, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства [2].

Згідно до правового висновку Верховного Суду справи в спорах щодо правочинів незалежно від їх суб'єктного складу, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду господарськими судами. Винятком є спори щодо таких дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення сімейних і спадкових прав та обов'язків, які мають вирішуватися в порядку цивільного судочинства (постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 922/88/20)[3].

Таким чином, для ефективного, швидкого вирішення сімейних та корпоративних спорів, актуальним питанням залишається визначення ознак за яких спір слід кваліфікувати сімейним, а за якими - таким, що є спором з правочину щодо корпоративних прав в юридичній особі. Часто цю межу важко чітко визначити як у теорії, так і на практиці.

Цікавим для дослідження вказаного питання є окремі правові висновки Верховного Суду.

Так, Велика Палата Верховного Суду у справі 916/2813/18 аналізуючи спір між подружжям про визнання недійсним укладеного одним з подружжя без згоди іншого з подружжя договору щодо розпорядження часткою в статутному капіталі юридичної особи, дійшла висновку, що такий не є сімейним спором а спором щодо правочину щодо частки.

Обґрунтовуючи свою позицію суд послався на те, що відповідно до частини першої статті 2 СК України цей Кодекс регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання. Згідно із частиною першою статті 9 СК України подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам

цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства. Відповідно до частин перших статті 14 та 15 СК України сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі. Сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу.

Аналіз наведених норм дозволив ВП ВС дійти висновку, що ознакою сімейних прав і обов'язків є їх тісний зв'язок з відповідним носієм, що зумовлює неможливість їх передання (перекладення) іншій особі. Тобто носії таких прав та/або обов'язків можуть врегулювати свої відносини, пов'язані з їх реалізацією та/або виконанням, за домовленістю, зокрема, шляхом укладення договору, про який йдеться в статті 9 СК України, однак передати та/або перекласти зазначені права та/або обов'язки на іншу особу їх носії не можуть. Отже, зазначені норми права визначають правочин у сімейних правовідносинах як домовленість, зокрема, між подружжям, батьками та дітьми про врегулювання належних їм сімейних прав та обов'язків, які тісно пов'язані з їх особами та не можуть бути передані та/або перекладені на інших осіб.

У свою чергу ВП ВС дійшла висновку, що спірним Договором не регулюються сімейні права та обов'язки між подружжям, батьками та дітьми, а тому цей правочин не є правочином у сімейних правовідносинах. А посилання позивача на невідповідність Договору нормам статей 60, 61, 63 СК України не свідчить про його укладення в сімейних правовідносинах. Норми зазначених статей регулюють відносини реалізації подружжям права спільної сумісної власності, яке передбачене статтями 368-372 ЦК України. Право власності не належить до сімейних прав, а суб'єктами права власності можуть бути фізичні особи, у тому числі ті, які не перебувають у сімейних правовідносинах, юридичні особи, держава, територіальні громади тощо.

Ураховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду висувала, що справа в спорі про визнання недійсним укладеного одним з подружжя без згоди іншого з подружжя договору щодо розпорядження часткою в статутному капіталі юридичної особи має розглядатися господарським судом відповідно до пункту 4 частини першої статті 20 ГПК України (п. 8.1. -8.12. Постанови ВП ВС від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18) [4].

За аналогічної аргументації також і Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду дійшов висновку у іншій справі № 909/516/23, а саме про те, що спір щодо оскарження правочину стосовно внесення до статутного капіталу господарського товариства майна, яке є спільною сумісною

власністю подружжя, з підстав відсутності згоди одного з подружжя є не спором між подружжям про право власності на спільне майно, а спором із правочинів щодо часток у юридичній особі, який належить розглядати за правилами господарського судочинства.

У даному випадку КГС ВС розглянув касаційну скаргу фізичної особи у справі за позовом скаржника до ТОВ «Максвелтрейд» та фізичної особи про визнання недійсним та скасування рішення загальних зборів ТОВ «Максвелтрейд», оформленого протоколом загальних зборів, про внесення до статутного капіталу ТОВ «Максвелтрейд» земельної ділянки, об'єкта нерухомого майна та незавершеного будівництва приватної школи образотворчого мистецтва (далі – спірне нерухоме майно), визнання недійсним та скасування акта передачі-приймання спірного нерухомого майна до статутного капіталу ТОВ «Максвелтрейд», припинення речового права ТОВ «Максвелтрейд» на спірне нерухоме майно, повернувши у стан, що існував до відповідної державної реєстрації шляхом державної реєстрації змін. Позов мотивовано тим, що чоловік позивачки, будучи учасником ТОВ «Максвелтрейд», вніс до статутного капіталу товариства нерухоме майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, без згоди позивачки.

Слід відмітити, що ухвалою місцевого господарського суду, залишеною без змін постановою апеляційного господарського суду, було закрито провадження у цій справі на підставі пункту 1 частини першої статті 231 ГПК, оскільки спір, на думку судів, не підлягає вирішенню в порядку господарського судочинства.

Проте, КГС ВС не погодився з такою аргументацією з огляду на таке. На думку суду, слід враховувати, що предметом позову є визнання недійсним рішення загальних зборів учасників ТОВ «Максвелтрейд» та акта передачі-приймання спірного нерухомого майна як правочину, яким сформовано частку відповідача-2 у статутному капіталі ТОВ «Максвелтрейд», а також про припинення речового права ТОВ «Максвелтрейд» на зазначене майно. Аналіз положень статей 2, 9, 14, 15 СК дозволяє суду дійти висновку, що ознакою сімейних прав і обов'язків є їх тісний зв'язок з відповідним носієм, що зумовлює неможливість їх передання (перекладення) іншій особі. Тобто носії таких прав та/або обов'язків можуть врегулювати свої відносини, пов'язані з їх реалізацією та/або виконанням, за домовленістю, зокрема шляхом укладення договору, про який йдеться в статті 9 СК, однак передати та/або перекласти зазначені права та/або обов'язки на іншу особу їх носії не можуть. Отже зазначені норми права визначають правочин у сімейних

правовідносинах як домовленість, зокрема, між подружжям, батьками та дітьми про врегулювання належних їм сімейних прав та обов'язків, які тісно пов'язані з їх особами та не можуть бути передані та/або перекладені на інших осіб. На думку суду, матеріалами справи встановлено, що спірним правочином регулюються права та обов'язки між ТОВ «Максвелтрейд» та відповідача - 2, однак не регулюються сімейні права та обов'язки між подружжям, батьками та дітьми, а тому цей правочин не є правочином у сімейних правовідносинах. З урахуванням зазначеного, колегія суддів КГС ВС дійшла висновку, що вимоги позивачки підлягають розгляду в порядку господарського судочинства (п. 3.1. - 3.18. Постанови КГС ВС від 10.01.2024 у справі № 909/516/23) [5].

Із змісту наведених правових висновків Верховного Суду можна сформулювати такі характерні ознаки спору з правочину щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, які відрізняють його від сімейних спорів:

1) такий спір виникає за правочином, який не регулює сімейні права та обов'язки між подружжям;

2) відносини, які виникають за таким правочином не носять настільки тісного зв'язку з відповідним носієм, що зумовлює неможливість їх передання (перекладення) іншій особі;

3) відносини, які виникають за таким правочином, є відносинами з реалізації подружжям права спільної сумісної власності (права власності), яке не належить до сімейних прав;

3) спори щодо правочинів незалежно від їх суб'єктного складу, у тому числі і за участі фізичних осіб, що стосуються акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, підлягають розгляду виключно господарськими судами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

3. Постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 922/88/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217980>.

4. Постанова ВП ВС від 29.06. 2021 у справі № 916/2813/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98531899>.

5. Постанова КГС ВС від 10.01.2024 у справі № 909/516/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116416176>

Гончарова Г. М.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ БАТЬКІВ НА СПІЛКУВАННЯ З ДІТЬМИ ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

З моменту повномасштабного вторгнення іноземних військ в Україну значна кількість жінок разом з дітьми рятуючись від військової агресії вимушені були виїхати за межі України. За таких непередбачуваних обставин жінки та діти лишаються проживати в країні, яка надала притулок, а чоловіки, в силу об'єктивних обставин, залишаються надалі проживати в Україні.

У продовж майже двох календарних років, тисячі сімей вимушені проживати окремо, що фактично призводить до втрати сімейних та психоемоційних зв'язків, в першу чергу між подружжям, як наслідок криза сімейних відносин і розірвання шлюбу з супутніми спірними питання.

Одним із важливих питань, яке виникає при розірванні шлюбу є участь у вихованні та процес спілкування з дитиною того з батьків, котрий проживає окремо. До повномасштабного вторгнення такі спірні питання, здебільшого вирішувалися в судовому порядку, які розглядалися судами відповідно до юрисдикції. Разом з тим, останні два роки, при вирішення такого роду спорів на практиці постають питання визначення підсудності такої категорії справи судам в Україні.

Так, відповідно до норми ст. 497 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Спеціальним нормативним актом, яким є Закон України «Про міжнародне приватне право» у ст. 1 чітко зазначено, що приватноправові відносини в яких хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою відносяться до справ з іноземним елементом.

Відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право» особистим законом біженця вважається право держави, у якій він має місце перебування. З огляду на наведену норму, всі громадяни України які виїхали за

межі України рятуючись від війни можуть отримати або статус біженця або тимчасовий захист.

Згідно з Дублінським регламентом II (раніше Дублінська конвенція) — європейський регламент, який визначав державу-члена Європейського Союзу, відповідальну за розгляд запиту на надання притулку відповідно до Женевської конвенції (ст. 51) в Європейському Союзі, статус біженця надається у першій країні, кордон якої особа перетнула, тікаючи від війни. Його можуть отримати громадяни України, які залишили територію України через війну, а також особи, які легально проживали на території України, але мають громадянство інших країн.

Питання надання тимчасового захисту регулюються Директивою ЄС 2001/55/ЄС, яка була активована Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 саме для українців. Рада ЄС на засіданні в Брюсселі 4 березня 2022 року прийняла рішення запустити Директиву ЄС 2001/55/ЄС від 20.07.2001 року про тимчасовий захист, яка ніколи раніше не використовувалася і призначена для надання негайної допомоги та захисту біженцям через війну за спрощеним порядком.

Тимчасовий захист не означає отримання статусу біженця відповідно до Женевської конвенції про статус біженців 1951 р., який надає права, аналогічні посвідці на проживання. Втім, особи, які отримали тимчасовий захист в ЄС, можуть у будь-який час подати заявку на отримання статусу біженця.

Право на отримання статусу особи, яка перебуває під тимчасовим захистом мають усі громадяни України та члени їхніх родин, які перетнули кордон 24.02.2022 і пізніше. Кожна країна-член на власний розсуд може надавати тимчасовий захист громадянам України, які приїхали до ЄС до початку війни з різних причин (наприклад, відпустка, відрядження, або ж тікаючи від можливої війни).

Українці можуть легально перебувати зі статусом тимчасового захисту в будь-якій країні Євросоюзу. Він надається одразу після перетину кордону ЄС. Після реєстрації у відповідних органах країни українці можуть одразу користуватися правами наданого статусу.

Як зазначалося вище, статус біженця та статус особи, яка перебуває під тимчасовим захистом різні, більше того, використовуючи термін «біженець» Закону України «Про міжнародне приватне право» не містить терміну «тимчасовий захист», відповідно виникає питання, чи розповсюджується дія ч. 4 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право» при визначенні особистого закону особи, на особу, яка перебуває під тимчасовим захистом?

Вочевидь ні, оскільки ці два юридичні статуси відмінні як за своєю природою так і за юридичним наповненням.

З огляду на зазначене, з метою захисту прав та інтересів громадян України, які виїхали за межі України та отримали тимчасовий захист, зокрема невід'ємного права на справедливий та законний суд, права на вирішення спору, в якому бере участь такий громадянин, необхідно внести зміни до Закону України «Про міжнародне приватне право», а саме, в 4 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право», яку викласти в такій редакції: «Особистим законом біженця та/або особи, яка перебуває під тимчасовим захистом вважається право держави, у якій така особа має місце перебування», що дозволить уникати порушень при визначенні підсудності справи уповноваженому суду.

Нормою ст. 66 ЦПК України, права та обов'язки батьків і дітей, крім випадків, передбачених статтями 67, 67-1, 67-4 цього Закону, визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами і якщо воно є більш сприятливим для дитини.

Таким чином, при відкритті провадження у справі суд зобов'язаний вжити всіх необхідних заходів для встановлення обставин які виникли між сторонами, а головне, чи підсудна ця справа суду в Україні, чи ні.

Визначаючи підсудність такої категорії справ суд має обов'язково звернути увагу на особистий закон кожного учасника, нагадую, що справа обтяжена іноземним елементом оскільки особа, яка отримала статус особи, яка перебуває під тимчасовим захистом, постійно та переважно проживає поза межами України, працює та сплачує податки в країні свого постійного перебування, а відповідно і дитина, яка проживає за межами України та отримала такий статус, статус дитини, яка перебуває під тимчасовим захистом, в такій категорії справ буде нести особистий закон тієї країни в якій він отримав такий статус особи, яка перебуває під тимчасовим захистом, відповідно і дитина, яка отримала такий статус.

Згідно ч. 1 т. 22 Закону України «Про виконавче провадження» до особистих немайнових прав застосовується право держави, у якій мала місце дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист таких прав, якщо інше не передбачено законом.

З огляду на все зазначене, при відкритті провадження у справі за позовом про визначення регламенту спілкування та участі у вихованні дитини, суд якої країни повноважний розглядати справу (conflict of jurisdictions) і матеріальне право якої країни буде застосовуватися (conflict of laws)?

Так, відповідно до Регламенту від 25 червня 2019 року № 2019/1111 «Про міжнародну підсудність, визнання та виконання судових рішень у шлюбно-сімейних справах та справах про батьківську відповідальність, а також про міжнародне викрадення дітей» міжнародна підсудність визначається юрисдикцію судів тієї держави-члена, в якій постійно проживає дитина на момент звернення до суду.

Питання застосовного права врегульовані Гаазькою конвенцією про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року, яка визначає, що у випадку якщо питання застосовного права у справах щодо батьківської відповідальності не врегульовано правом Євросоюзу, то необхідно застосувати статтю 15 вказаної Гаазької конвенції, яка визначає, що під час здійснення своєї юрисдикції згідно з положеннями розділу II органи договірних держав застосовують своє національне право.

Таким чином, суд в Україні вирішуючи питання про відкриття провадження у справі щодо встановлення регламенту спілкування батька з дитиною, яка постійно перебуває за межами України в іноземній державі, в якій отримала статус особи, яка перебуває під тимчасовим захистом (до прикладу в Польщі) має повернути позов батькові та роз'яснити, що батько має право звернутися до суду в Республіці Польща суд якої і має право розглядати такого роду спір застосовуючи при цьому як матеріальне так і процесуальне право своєї країни (Польщі).

Разом з тим, суди першої інстанції не звертають увагу на таку дрібничку, як юрисдикція і керуються при вирішенні питання щодо відкриття провадження у справі загальними правилами визначення підсудності, що закріплені ЦПК України, що призводить до порушення прав як самої дитини так і відповідача (мами), а також до порушення судами України норм міжнародного права обов'язок дотримання якого взяла на себе Україна.

Заїка Ю. О.

ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ ПРИ ПОСМЕРТНОМУ ОСПОРЮВАННІ БАТЬКІВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Основним кодифікованим нормативно-правовим актом, який регулює сімейні відносини на території України є Сімейний кодекс.

Сімейний кодекс України – документ великої виховної сили, спрямований на утвердження цінності сім'ї для всього суспільства і для кожного з нас, на

утвердження в ній такого порядку, який допомагав би кожній людині бути щасливою [5, с. 242].

Права та обов'язки батьків і дитини ґрунтуються на походженні дитини. Специфічним засобом правового регулювання сімейних відносин виступають правові презумпції. На відміну від материнства презумпція батьківства залежить від сімейного стану матері дитини. У ч. 2 ст. 122 Сімейного кодексу України (далі – СК України) зазначено, що дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, за загальним правилом походить від подружжя [6]. Тобто, презумпція батьківства чоловіка матері діє не лише в період перебування особи у шлюбі, а і протягом десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним.

Наведена інституція регламентує спрощений порядок встановлення батьківства за наявності такого юридичного факту як реєстрація шлюбу між жінкою, яка народила дитину, та її чоловіком. Презумпція батьківства спрямована, перш за все, на захист особистих немайнових і майнових прав дитини, зокрема, право дитини мати батька, право на його прізвище, право на виховання, на утримання.

Ця правова позиція законодавця, можливо, є дискусійною, однак дитина отримує право мати батька й оминати довготривалі судові процедури [1, с. 207]. Презумпція батьківства є правовим інструментом захисту інтересів матері і дитини, проте застосування презумпції батьківства за певних обставин може порушувати права особи, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, але не є фактичним батьком дитини внаслідок чого дитина безпідставно може набути особистих немайнових і майнових прав, які їй не належать, а після смерті такої особи, набути право на її майно, що є несправедливим по суті і не може не порушувати права близьких родичів померлого.

Проте реалії воєнного часу, масова внутрішня і зовнішня міграція населення виявляють прогалини у окремих «мирних» правових конструкціях, зумовлюють перегляд традиційних сталих інститутів приватного права, зокрема і інституту оспорювання батьківства в сімейному праві. [2, с. 24]. Сьогодні штучно роз'єднано сотні тисяч українських сімей, військовослужбовці перебувають в зоні бойових дій, а жінки змушені покинути свої рідні домівки і багато хто взагалі виїхав за межі країни. Сотні тисяч українських біженців зареєстровано у Польщі, Німеччині, Чехії. І, звичайно, що більшість таких біженців це жінки і діти. Багато подружжя в силу об'єктивних причин позбавлено безпосереднього особистого спілкування.

Чоловіки, виконуючи свій громадянський обов'язок по захисту країни, гинуть. Залишаються їх діти та вдови. Держава намагається надати допомогу сім'ям у зв'язку із втратою годувальника.

Законодавство про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей базується на Конституції України і складається із Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. [4] та інших нормативно-правових актів.

Розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби складає 750-кратний прожитковий мінімум, встановлений законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року (на 01.01 2004 р. – 3 028 грн.). Розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця в період дії воєнного стану визначається Кабінетом Міністрів України. Зокрема, відповідно до урядової постанови «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [3] такий розмір становить 15 000 000 гривень (на 15.04.2024 р.)

Відповідно до ст. 16 Закону одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), військовослужбовця (за відсутності його письмового особистого розпорядження про виплату певній особі) виплачується членам його сім'ї. До членів сім'ї належать і діти, у тому числі усиновлені, зачаті за життя загиблої (померлої) особи та народжені після її смерті, а також діти, стосовно яких загиблого (померлого) особу за її життя було позбавлено батьківських прав.

Проте не завжди діти, батьком яких зареєстрований загиблий військовослужбовець, походять від нього.

У чинному законодавстві встановлено імперативне правило за яким, оспорювання батьківства допускається виключно в судовому порядку.

Водночас законодавець передбачає обмеження, коли вимоги про оспорювання батьківства не можуть бути задоволені. Такі обмеження мають місце у разі смерті дитини; у разі оспорювання батьківства особою, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних технологій або яка в момент реєстрації себе батьком дитини знала, що не є її батьком. Тобто, навіть особа, яка не має кровного споріднення з дитиною, позбавляється можливості це доводити, якщо знала про відсутність такого зв'язку, але, незважаючи на це, виявила свою волю і визнала своє батьківство.

Оспорювання батьківства третіми особами являє собою факт втручання в автономію сім'ї, проте законодавець передбачає випадки, коли це є можливим.

Йдеться про випадки оспорювання батьківства, коли дитина народилася вже після смерті особи, яка записана її батьком, а право на оспорювання батьківства вже померлої особи надано її спадкоємцям.

Як додаткову гарантію захисту прав народженої дитини і її матері законодавець передбачає спеціальну умову при оспорюванні батьківства і цьому випадку – подання особою, яка померла до народження дитини і записана її батьком за життя заяви до нотаріуса про невизнання свого батьківства (ч. 1 ст. 137 СК України). Тобто, законодавець вважає, що тільки чоловік, на думку якого його дружина завагітніла від іншого чоловіка може ініціювати оспорювання свого батьківства вже після народження дитини, делегувавши свої правомоччя спадкоємцям і тільки за умови подання ним ще до народження дитини заяви до нотаріуса про невизнання свого батьківства.

У ст. 15 ЦК України проголошено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. До прав, яким законодавець надає захист, відносяться як майнові, так і особисті немайнові права. За своєю правовою природою вимога про оспорювання батьківства відноситься до сфери захисту особистих немайнових прав особи.

Існуюча редакція ст. 137 СК України не лише створює правовий вакуум у регулюванні правовідносин, пов'язаних із оспорюванням батьківства у випадках коли чоловік в силу об'єктивних причин не знав і не міг знати, що його дружина завагітніла від сторонньої особи, а і надає можливість недобросовісному подружжю скористатися правовою презумпцією, виправдати свою негідну поведінку у шлюбі і отримати неналежні матеріальні виплати.

Предметом доказування у спорі про оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини (позивачем), є доведення відсутності кровного споріднення з дитиною. Згідно зі статтею 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Європейський суд з прав людини у рішенні по справі *Case of Kalacheva v. Russia* зауважив, що на сьогодні ДНК– тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт батьківства [7]. Правова презумпція не може суперечити біологічній реальності і встановленим фактам.

Якщо особа не знала і могла знати про вагітність дружини і померла до народження дитини або якщо через поважні причини особа не знала про те, що

записана батьком дитини, і померла, право на оспорування батьківства повинно бути надане її спадкоємцям за законом незалежно від черги.

Обґрунтованим видається внесення відповідних змін у ст. 137 СК України, а за їх відсутності усувати прогалину у правовому регулюванні таких правовідносин, застосовуючи аналогію закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дякович М. М. Сімейне право України: навч. посіб. Харків: ECUS, 2022. 416 с.
2. Заїка Ю. О. Презумпція батьківства та її спростування. Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 12 січня 2024 р.) Харків, 2024. С. 24–26.
3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану. Постанова Кабінету міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF>
4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20 грудня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
5. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України є взірцем ушляхетнення законодавчого регулювання сімейних відносин. Вісник Академії адвокатури України. 2012. Число 3. С. 241–243.
6. Сімейний кодекс України. від 10 січня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
7. Case of Kalacheva v. Russia. The European Court of Human Rights. № 3451/05. 7 May 2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-92572%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-92572%22]})

Короленко В. М.

МЕДІАЦІЯ В СІМЕЙНИХ СПОРАХ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

16 листопада 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про медіацію» (далі – Закон про медіацію) [1], який набрав чинності 15 грудня 2021 року. Закон визначає правові засади та порядок медіації як

позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. У Законі медіацію визначено як позасудову, добровільну, конфіденційну процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Частиною першою статті 3 Закону про медіацію передбачено, що дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Статтею 19 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [8] передбачено, що суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи, що виникають, зокрема, з сімейних правовідносин.

Цивільне процесуальне законодавство передбачає два основних види проваджень: позовне провадження та окреме провадження. Прикінцевими та перехідними положеннями Закону про медіацію було передбачено зміни до ЦПК у таких розділах: стосовно права сторін примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії процесу і оформлення результатів примирення мировою угодою – параграф перший «Учасники справи» глави четвертої «Учасники судового процесу» розділу першого «Загальні положення»; щодо заборони особі бути представником, якщо вона є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді – параграф другий «Представники» глави четвертої «Учасники судового процесу» розділу першого «Загальні положення»; щодо імунітету особи, яка надавала послуги медіації, від допиту як свідка стосовно відомостей, отриманих у зв'язку з наданням таких послуг – параграф третій «Інші учасники судового процесу» глави четвертої «Учасники судового процесу» розділу першого «Загальні положення»; стосовно пільг із судового збору у випадку досягнення домовленостей про укладення мирової угоди, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто у результаті медіації – глава восьма «Судові витрати» розділу першого «Загальні положення»; стосовно з'ясування судом у підготовчому засіданні бажання сторін провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, а також оголошення перерви в підготовчому засіданні коли сторони

домовилися провести таке врегулювання спору – глава третя «Підготовче провадження» розділу третього «Позовне провадження»; стосовно проведення медіації як підстави для зупинення провадження – параграф перший «Загальні положення» глави шостої «Розгляд справи по суті» розділу третього «Позовне провадження» та глава восьма «Зупинення і закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду» розділу третього «Позовне провадження».

Сутність предмету медіаційного врегулювання, розташування норм, пов'язаних із медіацією, у структурі ЦПК та їх зміст свідчить про те, що позасудова медіація під час судового провадження можлива саме у справах позовного провадження, де наявні протилежні сторони конфлікту.

Новизна інституту медіації під час судового розгляду призвела до певної плутанини при тлумаченні учасниками процесу та застосуванні судами відповідних норм. Так, у цивільній справі 233/1114/22 про розірвання шлюбу відповідач у судові засідання не з'явився, звернувся до суду з заявою, в якій просив надати строк для примирення шість місяців. При цьому відповідач у заяві зазначав, що готовий пройти медіацію у сімейного психолога та знайшов відповідного фахівця. Суд, розглянувши клопотання (хоча вище в ухвалі вказано, що відповідача звернувся до суду з заявою, а не клопотанням) відповідача та керуючись п. 4 ч. 1 ст. 251 ЦПК (надання сторонам у справах про розірвання шлюбу строку для примирення), розгляд справи відклав та надав строк для примирення три місяці, зупинивши провадження у справі [5].

У цивільній справі № 522/10652/22 про позбавлення батьківських прав до суду надійшла заява представника позивача, а якій він просив суд зупинити провадження терміном на 6 місяців. Заявник мотивував прохання тим, що позивач та відповідач наразі знаходяться на шляху примирення. Попри те, що заявник не обґрунтував прохання тим, що сторони звернулися або мають намір звертатися до медіації, та була відсутня процесуально виражена згода відповідача, суд Ухвалою від 26.12.2022 встановив, що існують обставини відповідно до п. 4-1 ч. 1 ст. 251 ЦПК, та постановив заяву представника позивача про зупинення провадження задовольнити та зупинити провадження у справі на час проведення процедури примирення але не більше ніж до 27 червня 2023 року [6]. Тобто з посиланням на п. 4-1 ч. 1 ст. 251 ЦПК, для якої п. 3-1 ч. 1 ст. 253 ЦПК передбачено максимальний строк зупинення провадження 90 днів, суд зупинив провадження на 6 місяців. Натомість суд повинен був скористатися приписом ч. 7 ст. 240 ЦПК, яка надає йому право зупинити розгляд справи і

призначити подружжю строк для примирення, який не може перевищувати шести місяців. Примирення, однак, виявилось безрезультатним.

За більш пізній період в ЄДРСР подібних випадків неправильного застосування норм про медіацію під час судового провадження виявити не вдалося. Проте траплялися випадки суттєвого перевищення строку зупинення провадження. Наприклад, у цивільній справі № 640/5243/17 про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділ майна провадження було зупинено 17.02.2023 на час проведення медіації на дев'яносто днів, однак поновлено через 137 днів. За цей час спір врегульовано не було [3; 4].

Загалом в ЄДРСР вдалося виявити сім справ у сімейних спорах, де провадження зупинялося коли сторони зверталися до суду з заявою або клопотанням про зупинення провадження у справі для врегулювання спору шляхом медіації або коли суд посилався на норми про медіацію під час судового розгляду. В шести випадках провадження зупинялося з посиланням на п. 4-1 ч. 1 ст. 251 ЦПК. У двох випадках врегулювання спору було результативним і відбувалося врегулювання спору у формі затвердження мирової угоди [7] або закриття провадження у зв'язку з відсутністю предмету спору [2]. Примітно, що ці два випадки є хронологічно останніми, за винятком однієї справи, зупинення провадження у якій триває.

Отже, попри певні непорозуміння та недоліки правозастосування на початку дії Закону України «Про медіацію» та змін, внесених ним до ЦПК та ГПК стосовно медіації під час судового провадження, надалі судова практика була нормалізована. Водночас можна обережно, зважаючи на кількісно незначну вибірку, припускати наявність тенденції до підвищення результативності застосування медіації під час судового провадження для врегулювання спорів, що виникають із сімейних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 19.02.2024).
2. Ухвала Борзнянського районного суду Чернігівської області від 05 березня 2024 р. у справі № 730/1206/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117438505> (дата звернення 19.02.2024).
3. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 04 липня 2023 року у справі № 640/5243/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112957358> (дата звернення 19.02.2024)

4. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 17 лютого 2023 року у справі № 640/5243/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109124220> (дата звернення 19.02.2024)

5. Ухвала Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 17 серпня 2022 року у справі № 233/1114/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105761620> (дата звернення 19.02.2024)

6. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 26 грудня 2022 р. у справі № 522/10652/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108076533> (дата звернення 19.02.2024).

7 Ухвала Христинівського районного суду Черкаської області від 03 квітня 2024 р. у справі № 705/3026/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118105766> (дата звернення 19.02.2024).

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 19.02.2024).

Кочин В. В.

СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ НА ЖИТЛО: СЕКРЕТ ПОЛІШИНЕЛЯ ЧИ CUI PRODEST

Юридичні конструкції у приватних відносинах мають бути зрозумілими для їх учасників попри те, що може йтися про певні загальноприйнятні у суспільстві «догми». Навіть доволі зрозумілі концепти, що втілюються у правові норми, можуть зазнавати змін відповідно до потреб (мети) правового регулювання. До такого прикладу слід віднести особливості регулювання відносин, що виникають із спільної сумісної власності подружжя на житло, що поєднують у собі особливості регулювання відносин подружжя, правового режиму житла, а також адміністративних процедур щодо нього.

Стаття 60 СК України встановлює, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу) (частина перша); вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (частина друга).

Законодавець закріпив презумпцію правового режиму майна подружжя, набутого у шлюбі – спільна сумісна власність без відносно до об'єкту (за винятком речей індивідуального користування). З метою наступної деталізації та

юридичної визначеності стаття 61 СК України окремо унормовує перелік об'єктів права спільної сумісної власності: будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту (частина перша); заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя (частина друга); якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (частина третя); речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (частина четверта).

Як приклад такої однозначності у тлумаченні є юридична позиція Конституційного Суду України, за якою «положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України треба розуміти так, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» (пункт 1 резолютивної частини Рішення від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012), тобто іншого варіанту для розуміння немає.

Стаття 368 ЦК України додатково унормовує відносини, за якими «майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом» (частина третя); а «майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі» (частина четверта).

О. О. Первомайський, аналізуючи статтю 368 ЦК України, наводить практичні приклади зміни презумпції частини четвертої статті 355 ЦК України (спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно), зокрема «про існування спільної власності як власності часткової є положення ч. 3 ст. 368 ЦК та ст. 60 СК, відповідно до яких встановлюється, свого роду нова спеціальна презумпція щодо майнових відносин подружжя. Відповідно до неї, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності» [2, с. 341].

Отже, сімейне та цивільне законодавство закріплює принцип «цілісності» майна подружжя, яке має (до певної міри) «особливий правовий режим», котрий відносно нерухомого майна, зокрема житла, потребує відповідного «підтвердження». Як твердить Є. О. Мічурін: «на практиці у договорах купівлі-продажу, міни та ін., що є підставою для набуття нерухомого майна у спільну власність подружжя, стороною може бути вказаний лише один з подружжя <...>

не має значення, на ім'я кого з подружжя зареєстроване право власності на це нерухоме майно» [1, с. 398].

ЖК України не містить окремою норми щодо права спільної сумісної власності подружжя на житло – стаття 156 ЖК України регламентує права і обов'язки членів сім'ї власника жилого будинку (квартири), фактично закріплюючи концепт «один об'єкт – один власник»: «члени сім'ї власника жилого будинку (квартири), які проживають разом з ним у будинку (квартирі), що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири), якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням» (частина перша); «за згодою власника будинку (квартири) член його сім'ї вправі вселяти в займане ним жиле приміщення інших членів сім'ї. На вселення до батьків їх неповнолітніх дітей згоди власника не потрібно» (частина друга).

Подібна особливість належним чином сприймається у межах приватноправового праворозуміння, однак публічно-правове сприйняття цієї правової презумпції (яке не зазнало змін протягом дерадянізації ЖК) може породжувати «неприємні» наслідки для того з подружжя, інформацію щодо якого не внесено до відповідного реєстру.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 25 грудня 2015 р. № 1127 не містить окремого унормування порядку реєстрації права спільної сумісної власності подружжя на нерухоме майно (житло). Особливості здійснення реєстраційних дій щодо спільної сумісної власності подружжя все ж має місце у названому акті, зокрема щодо акта приймання-передачі майна або інший документ, що підтверджує факт передачі такого майна, що підписується кожним з подружжя (колишнього подружжя) незалежно від наявності державної реєстрації права власності лише в одного з них (підпункт 2 пункту 78).

Унаслідок відсутності у відповідному реєстрі інформації про подружжя-співвласника може виникнути ймовірність порушення законодавства про запобігання корупції: зловживання суб'єктами декларування (у разі реєстрації житла на подружжя) або зловживання НАЗК (необхідність надання додаткових пояснень щодо «неналежної реєстрації» житла). Іншим досить відомим проявом є створення штучної «житлової потреби» – визнання громадян потребуєчими поліпшення житлових умов відповідно до статті 34 ЖК України.

Потребує дерадянізації чинний припис статті 35 ЖК України, який встановлює наслідки штучного погіршення житлових умов, хоча у сучасних умовах реалізації житлових прав зокрема, та суб'єктивних приватних прав

загалом, вважаємо за доцільне переглянути це регулювання на предмет його криміналізації чи встановлення адміністративної відповідальності, адже інші юридичні наслідки (наприклад, вилучення жилого приміщення, використовуюваного для одержання нетрудових доходів на підставі статті 96 ЖК України) не відповідаючи сучасним реаліям життя.

Запропоновані тези мають на меті вкотре висловитися про застарілість житлового законодавства, а також недосконалість порядку реєстрації прав на нерухомість, зокрема житло. Бажання приховати активи або формально виконувати вимоги законодавства мають наслідки щодо «деформації» права спільної сумісної власності подружжя на житло. Отже, виникає такий собі секрет Полішинеля (*Le secret de Polichinelle*), який є вигідним для ухилення від виконання публічних обов'язків – усі знають про шлюб, однак спільного майна подружжя не має. Однак, більш «розсудливі» суб'єкти декларування продовжують сімейні відносини, припиняючи шлюб, та не зважають на згадані юридичні конструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мічурін Є. О. Спільне майно подружжя. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т., Т. 12: Сімейне право. За ред.: Борисова В. І. Право, 2021. С. 369–399.

2. Первомайський О. О. Стаття 368. Право спільної сумісної власності. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 3: Право власності та інші речові права. За ред.: Спасибо-Фатєєва І. В. Харків: ЕКУС, 2023. С. 339–346.

Крушельницька Г. Л.

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із важливих аспектів механізму захисту прав дитини та реалізації її суб'єктивних особистих немайнових та майнових прав є вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини. Особливої актуальності це питання набуває в період воєнного стану, оскільки через збройну агресію проти України багато сімей було роз'єднано – рятуючись від ракетних та артилерійських обстрілів жінки з дітьми виїхали за кордон, у той час як чоловіки залишилися в Україні. Згідно статистики, як наслідок зросла кількість випадків розірвання шлюбу, що призвело до необхідності вирішення спорів про визначення місця проживання дитини, у тому числі за межами України. У

результаті, обставини воєнного стану істотно вплинули на існуючу судову практику у сфері визначення місця проживання дитини, що буде проілюстровано нижче.

Перше, на що необхідно звернути увагу, це розуміння судами принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, яким необхідно керуватися при визначенні місця її проживання. Аналіз судової практики вказує на те, що суди при розгляді зазначеної категорії справ посилаються на рішення Європейського суду з прав людини (далі за текстом ЄСПЛ) «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року (заява № 31111/04), де зазначається, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути присвячена найважливішим інтересам дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини [1]. Також у рішенні ЄСПЛ від 11 липня 2017 року (заява №2091/13) у справі «М. С. проти України», на яке також посилаються суди, деталізується, у чому полягають найкращі інтереси дитини. Зокрема, у цьому рішенні ЄСПЛ вказано, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагодійним [2].

На рівні вітчизняних нормативно-правових актів в Законі України «Про охорону дитинства» визначається поняття «забезпечення найкращих інтересів дитини», під яким розуміються дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [3]. Враховуючи такі потреби дитини, суди мають керуватися положеннями статті 161 Сімейного кодексу України, де встановлено, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення [4]. У постанові Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі №377/128/18 вказується, що

до таких інших обставин, які мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним із батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним із батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку [5].

Однак в умовах воєнного стану з'явився ще один аспект «найкращих інтересів дитини», яким керуються суди.

Так, у постанові Верховного Суду від 9 лютого 2023 року у справі №753/572/20 суд дійшов висновку, що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатись з матір'ю в Румунії [6]. У постанові Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі №760/31518/21 судом визначено, що внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де вони отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі [7]. У постанові Верховного Суду від 27 вересня 2023 року у справі №295/15287/21 суд дійшов висновків про те, що тимчасове проживання дітей за кордоном (у Канаді) з огляду на воєнний стан в Україні не суперечить інтересам дітей, сприятиме розширенню їхнього світогляду, добре позначиться на духовному та інтелектуальному розвитку. Зважаючи на вікові зміни дітей, їх розвиток та потреби, кожний із батьків не позбавлений права порушувати в майбутньому питання щодо зміни місця проживання дітей з урахуванням обставин, що матимуть істотне значення [8]. У постанові Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі №607/20787/19 суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції, що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатися з матір'ю у Королівстві Іспанія. Враховуючи норми Конвенції про права дитини щодо забезпечення її якнайкращих інтересів та безпеки і права на життя, введення в Україні воєнного стану, перебування дитини з матір'ю в Королівстві Іспанія, бажання самої дитини, малолітній вік, соціальні зв'язки та психологічну прив'язаність, Верховний Суд дійшов висновку про обґрунтованість рішення суду апеляційної інстанції щодо відсутності підстав для задоволення позову про визначення місця проживання дитини разом із батьком в Україні. При істотній зміні обставин сторони мають право ініціювати визначення іншого порядку фізичної опіки щодо дитини [9].

При цьому другому з батьків, хто знаходиться в Україні, доведеться на час воєнного стану в Україні та перебування дітей у цей період за кордоном задовольнитися спілкуванням з дітьми у режимі відеозв'язку через мобільні

телефони, що на думку Верховного Суду, викладеній у постанові від 7 грудня 2023 року у справі №569/14585/21, буде сприяти підтриманню зв'язку дітей із батьком до того часу, як вони повернуться до України [10].

Таким чином, з огляду на викладене можна констатувати, що в Україні сформувалася нова практика, згідно якої найкращим інтересам дитини відповідає проживання за кордоном, доки в Україні введено воєнний стан, не зважаючи на інші обставини, передбачені статтею 161 СК України. Виходячи з того, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків, значно обмежуються права того з батьків, хто на час воєнного стану не може виїхати до дітей за межі України. Зокрема, за загальним правилом на період дії правового режиму воєнного стану чоловікам – громадянам України, віком від 18 до 60 років, а також жінкам-військовозобов'язаним обмежено виїзд за межі України, крім військовозобов'язаних, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації відповідно до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [11].

У зв'язку з цим в окремій думці до постанови Верховного Суду від 28 червня 2023 року у справі №199/2898/22 суддя Верховного Суду С. О. Погрібний зазначив, що виключно та обставина, що дитина перебуває поза межами України, у якій введений воєнний стан та ведуться бойові дії, не може доводити, що умови її проживання поза межами України відповідають її найкращим інтересам [12]. Крім того, за кордоном переміщені діти часто не можуть адаптуватися у новій країні, також є непоодинокі випадки відібрання українських дітей іноземними соціальними службами, що не може відповідати найкращим інтересам дитини. Не зважаючи на те, що ракетним обстрілам піддається уся територія України, активні бойові дії ведуться лише в окремих регіонах, тому сумнівно стверджувати, що за кордоном дитині буде безпечніше ніж у західних областях України, де вона зможе контактувати із другим з батьків, який проживає окремо.

Друге, що заслуговує окремої уваги у межах досліджуваного питання – це участь органів опіки та піклування у розгляді спорів про визначення місця проживання дитини за кордоном. Нормами статті 19 СК України прямо передбачено, що при розгляді спорів щодо визначення місця проживання дитини, обов'язковою є участь органу опіки та піклування, який подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей,

одержаних в результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини, але сам висновок має бути у матеріалах справи. У зв'язку із цим у постанові Верховного Суду від 23 грудня 2020 року у справі №712/11527/17 зазначено, що здійснення розгляду справи за відсутності висновку органу опіки та піклування за місцем проживання матері, який мав бути складений задля забезпечення належного розгляду зустрічного позову, є порушенням статті 19 СК України [13].

Однак у постанові Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі №523/19706/19 було зроблено абсолютно новий правовий висновок, згідно якого передбачена частинами 4 та 5 статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. У разі, якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є рівнозначним відмові у доступу до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [14].

З цього приводу суддя Верховного Суду В. І. Крат виклав окрему думку, вказавши, що перед Об'єднаною палатою Верховного Суду стояло питання «що робити судам у разі неможливості органом опіки та піклування надати висновок у спорах щодо визначення місця проживання дитини, якщо один з батьків, з яким фактично проживає дитина, зловживає правами (змінює та не повідомляє місце проживання), з метою унеможливлення виконання органом опіки та піклування своєї функції?». Відповідаючи на це питання Об'єднана палата відступила від численних висновків касаційного суду, які стосуються обов'язковості висновку органу опіки та піклування у спорах щодо визначення місця проживання дитини, конкретизувавши його таким чином, що є загальне правило про необхідність висновку, з якого можуть бути винятки [15].

Водночас, враховуючи наявність об'єктивних обставин перебування дитини за межами країни, перебування дитини на непідконтрольній території тощо, суди повинні забезпечити реальну можливість здійснювати правосуддя у

справах про визначення місця проживання дитини, а не відмовляти у позові з огляду на відсутність висновку органів опіки та піклування, адже рішення суду не може ґрунтуватися на одному доказі, у той час як сторони можуть забезпечити доказування іншими засобами (показаннями свідків, висновком судово-психологічної експертизи, письмовими доказами – довідками та характеристиками з місця навчання та проживання дитини тощо).

Третє, на що доцільно звернути увагу, це поява можливості визначення місця проживання дитини за кордоном без зазначення конкретної адреси. Так, у постанові Верховного Суду від 03 травня 2018 року у справі №607/1091/16-ц зазначено, що місце проживання малолітньої дитини з одним із батьків визначається або за місцем проживання матері чи батька, або за конкретною адресою. При цьому визначення місця проживання малолітньої дитини за конкретною адресою унеможливорює маніпуляції з боку того з батьків, з ким буде проживати дитина, зокрема проживати деінде, унаслідок чого батько дитини не матиме змоги брати участь у її вихованні [16].

Однак у постанові Верховного Суду від 28 червня 2023 року у справі №199/2898/22 відступлено від зазначеного вище правового висновку, знову у зв'язку із тим фактом, що позивачка з дитиною через повномасштабну збройну агресію перебуває за межами України, тому місце проживання дитини з матір'ю за кордоном визначено без вказівки на конкретну адресу [17]. Як вказав Верховний Суд, зазначення у резолютивній частині рішення суду про визначення місця проживання дитини з одним із батьків, без зазначення конкретної адреси, не суперечить ustalеним підходам Верховного Суду при вирішенні цієї категорії спорів (за відсутності спору саме про адресу), адже є тотожним визначенню місця проживання дитини за місцем проживання одного з батьків, з ким суд ухвалює рішення про спільне проживання дитини [17].

Однак видається, що такий підхід не в повній мірі відповідає чинному законодавству, а також створює загрозу порушення прав та інтересів другого з батьків, який проживає окремо від дитини, що ніяк не сприяє ефективності правосуддя. Так, згідно статті 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. При цьому відповідно до статті 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місцем проживання є житло з присвоєною у встановленому законом порядку адресою, в якому особа проживає [18]. Тобто місце проживання все одно ідентифікується певною адресою. Відповідно, визначення місця проживання дитини за місцем проживання одного з батьків без зазначення конкретної адреси житла, є несприятливою судовою практикою,

що може призвести до порушення прав та інтересів не лише батьків, але і дитини.

Таким чином, аналіз судової практики, що склалася після початку повномасштабної збройної агресії проти України, у справах, пов'язаних із визначенням місця проживання дитини, дає підстави вважати, що вона зазнала суттєвих змін під впливом обставин воєнного стану. При цьому тенденція до визначення найкращих інтересів дитини як проживання за кордоном під час воєнного стану в Україні, ще й без зазначення конкретної адреси, не завжди є виправданою, а подібні висновки повинні ґрунтуватися не лише на одному факті бойових дій на території України, але і на сукупності інших доказів, та обставин, передбачених СК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Справа «Хант проти України» (Заява №31111/04): рішення Європейського суду з прав людини від 07.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text
2. Справа «М. С. проти України» (Заява №2091/13): рішення Європейського суду з прав людини від 11.07.2017 року. URL: <https://www.familylawstudies.org.ua/uk/espl/209113ua/>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Сімейний кодекс України: Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі №377/128/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507>
6. Постанова Верховного Суду від 9 лютого 2023 року у справі №753/572/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173>
7. Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 року у справі №760/31518/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111553907>
8. Постанова Верховного Суду від 27 вересня 2023 року у справі №295/15287/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967280>
9. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі №607/20787/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116606725>
10. Постанова Верховного Суду від 7 грудня 2023 року у справі №569/14585/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654117>

11. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 №57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#Text>
12. Окрема думка судді Верховного Суду С. О. Погрібного від 28 червня 2023 року у справі №199/2898/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112896728>
13. Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2020 року у справі №712/11527/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93835748>
14. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі №523/19706/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859340>
15. Окрема думка судді Верховного Суду В. І. Крапа від 11 грудня 2023 року у справі №523/19706/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859568>
16. Постанова Верховного Суду від 03 травня 2018 року у справі №607/1091/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73837289>
17. Постанова Верховного Суду від 28 червня 2023 року у справі №199/2898/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112145959>
18. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>

Левківський Б. К.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СІМЕЙНИХ СПОРІВ ОБТЯЖЕНИХ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Традиційно, для судочинства України, значну частину спорів, які перебувають на розгляді в судах першої інстанції утворюють спори, що виникають саме з шлюбно-сімейних правовідносин і це цілком зрозуміло оскільки саме шлюбно-сімейні відносини охоплюють значну частину нашого життя, практично від народження та до смерті. Відповідно кожен член нашого суспільства вступає в сімейні правовідносини неодноразово протягом життя ще й до того ж в різному статусі.

З огляду на процеси глобалізації, а головним чином інтеграцію нашої країни в Європейське товариство частіше почали виникати шлюбно-сімейні спори обтяжені іноземним елементом, що вносить додаткові аспекти у розгляд такого роду спорів. Якщо детально проаналізувати Єдиний державний реєстр судових рішень за останні десять років, то частка спорів обтяжених іноземним елементом збільшилася в рази, а відтак і особливості розгляду такої категорії

справ обтяжених іноземним елементом мають чітко враховуватися судами для уникнення порушення юрисдикції так і для уникнення порушення прав сторін такого спору.

Так, згідно ст. 496 Цивільного процесуального кодексу України, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів.

Відповідно до ст. 497 ЦПК України, підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

При цьому, слід нагадати, що цивільна юрисдикція – це визначена законом сукупність повноважень судів щодо розгляду цивільних справ, віднесених до їх компетенції. Підсудність визначає коло цивільних справ у спорах, вирішення яких належить до повноважень конкретного суду першої інстанції (статті 26 – 30 ЦПК).

Згідно зі статтею 8 Закону «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI, ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом.

Законом України «Про міжнародне приватне право», встановлено порядок врегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Зазначеним Законом України «Про міжнародне приватне право» закріплено визначення поняття іноземний елемент - ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм:

1. хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою (Абзац другий пункту 2 частини першої статті 1).

Згідно п. 2 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 3 від 01 березня 2013 року «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» (надалі Постанова Пленуму ВССУ) вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, суди повинні перевірити належність справ до їх юрисдикції та підсудності.

Відповідно до п. 2 Листа від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13 Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Головам апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим «Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом», наголошувалося, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини (частина друга статті 3 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства"). Згідно п. 4 Листа від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13, визначення підсудності справ з іноземним елементом залежить від категорії спору.

При вирішенні питання про підсудність справ судам України також мають враховуватися вимоги загальної, альтернативної, договірної, виключної підсудності.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про міжнародне приватне право» цей Закон застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом:

- 1) визначення застосовуваного права;
- 2) процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб;
- 3) підсудність судам України справ з іноземним елементом.

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право» право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України.

Всі наведені норми та рекомендації судів вищих інстанцій створюють умови для уникнення помилок при вирішенні питання відкриття провадження у справі обтяженої іноземним елементом але ні, помилки виникають постійно і як правило типові. Відповідно в котре слід підкреслити користь минулої практики вирішення проблемних аспектів правозастосування шляхом роз'яснень та рекомендацій постановами Пленуму суду вищої інстанції, що дозволяло привести практику до єдиного розуміння та алгоритму вирішення процесуальних питань, а головне до сталого її існування, а не шарахання від однієї позиції до іншої у продовж одного робочого тижня.

Необхідно також підкреслити, що складність даної категорії справ для всіх учасників судового розгляду пов'язана не тільки з наявністю іноземного елемента, а і з їх значним емоційним забарвленням, що без сумніву створює додаткове навантаження на всіх без виключення учасників судового розгляду і

вимагає від суду більш уважного ставлення як до окремих деталей матеріалів судової справи, так і до кожної зі сторін судового процесу.

У продовж останніх п'яти років в нормах чинного законодавства України, зокрема і процесуальному відбулися суттєві зміни, які регламентують порядок провадження у справах сімейно-правового характеру, зокрема була значно спрощена процедура розгляду окремих категорій справ, створено умови для виконання одного з завдань цивільного судочинства, зокрема своєчасність судового захисту, завдяки прискореним процедурам розгляду судових справ окремих категорій але, ці зміни не торкнулися найпроблемніших питань досі не вирішують багатьох проблем пов'язаних з розглядом судами перших інстанцій сімейних спорів обтяжених іноземним елементом. При розгляді справ такої категорії суди першої інстанції припускаються суттєвих помилок як при визначенні підсудності такої категорії справ судам в Україні, так і при вирішенні питання застосування норм права відповідної держави.

Спеціалізована та наукова література містить численні публікації, в яких автори окреслюють та пропонують шляхи вирішення окремих проблем розгляду судами перших інстанцій шлюбно-сімейних спорів обтяжених іноземним елементом, проблем, які зберігаються не один рік і майже не вирішуються на практиці.

До таких окремих проблем розгляду судами перших інстанцій шлюбно-сімейних спорів обтяжених іноземним елементом відносяться справи про розірвання шлюбу подружжям, котре постійно проживає за межами України, визначення місця проживання дитини, яка постійно проживає за межами України, встановлення регламенту спілкування з дитиною, яка постійно проживає за межами України тощо.

Щодо першої категорії справ, то у випадку, якщо місце реєстрації кожного з подружжя визначено у різних іноземних юрисдикціях (дружина, громадянка України має реєстрацію місця проживання в Королівстві Іспанія, а чоловік має реєстрацію в Італійській Республіці є громадянином цієї країни, при тому, що вони фактично постійно перебувають в Португальській Республіці), то взагалі виникає майже неподоланна проблема для учасників судового розгляду переконати суд першої інстанції у необхідності вирішення питання юрисдикції цієї справи на стадії відкриття провадження у справі, із застосування норм міжнародного приватного права, відповідних прив'язок, а головне Закону України «Про міжнародне приватне право». Звертаю увагу, що з моменту виключення з переліку ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду ухвали про відкриття провадження у справі, фактично виправити помилку

суду першої інстанції, яким було відкрито провадження у такій справі неможливо.

Як правило, визначаючи підсудність справи обтяженої іноземним елементом, суди першої інстанції керуються загальними правилами визначення підсудності, що закріплені Цивільним процесуальним кодексом України, зокрема в ст. 26, відповідно до змісту частини першої якої позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом. Мотивують суди таке рішення наявністю інформації про реєстрацію місця проживання однієї зі сторін в межах юрисдикції суду. При цьому фактично ототожнюючи процедуру реєстрації громадянина або іноземного громадянина в Україні з процедурою прописки, яка існувала за часів перебування України в складі СРСР, що ні за нормами чинного законодавства України ні за суттю цієї інституції є невірним, а тим більше за фактичного підтвердження місця проживання учасників судового розгляду за межами України в продовж тривалого часу до відкриття провадження у справі є ще й порушенням чинного законодавства, як мінімум службовою недбалістю, яка призводить до порушення інших норм чинного законодавства України та прав сторін спору, однак яка не може бути застосована до судді.

Підтвердженням нерозумності, незаконності та необґрунтованості таких судових рішень є результати правового аналізу норм чинного законодавства, яким на сьогодні врегульовано питання реєстрації.

Так, відповідно ст. 3 Закону України Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні, мета декларування та реєстрації місця проживання (перебування) особи полягає у необхідності створення умов для реалізації прав особи, зокрема виборчих прав, права на участь у місцевому самоврядуванні, на отримання соціальних, публічних послуг, у випадках, передбачених законом; ведення офіційного листування та здійснення інших комунікацій з особою; використання знеособлених даних реєстрів територіальних громад для обґрунтованого розроблення органами державної влади та органами місцевого самоврядування програм економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць, визначення правомочності зборів жителів територіальної громади, для статистичних, наукових та інших потреб у визначених законом та актами Кабінету Міністрів України випадках.

Згідно п. 4 до Постанови Кабінету Міністрів України (далі КМУ) від 07 лютого 2022 року № 265 Деякі питання декларування і реєстрації місця

проживання та ведення реєстрів територіальних громад Особа може задекларувати/зареєструвати своє місце проживання (перебування) лише за однією адресою. У разі коли особа проживає у двох і більше місцях, вона здійснює декларування/реєстрацію місця проживання (перебування) за однією з таких адрес за власним вибором. За адресою задекларованого/зареєстрованого місця проживання (перебування) з особою ведеться офіційне листування та вручення офіційної кореспонденції.

Така реєстрація або декларування здійснюється протягом тридцяти календарних днів з моменту зміни місця реєстрації або декларування місця проживання. Разом з тим, не подання особою відповідної інформації протягом тридцяти днів з дня зміни місця проживання є підставою для притягнення такої особи до відповідальності та початку відповідної процедури внесення змін до відповідних реєстрів відповідними службами щодо скасування реєстрації за відповідною адресою.

З урахуванням зазначеного, суд, який має діяти виключно в межах визначених законом, у випадку встановлення такої обставини як невідповідність зазначеної інформації в реєстрі про відповідача до фактичних даних про зареєстроване місце його реєстрації зобов'язаний брати до уваги зазначену обставину і ухвалити обґрунтоване законне процесуально значиме рішення щодо подальшого визначення підсудності відповідної справи з урахуванням отриманих даних, при цьому або може або направити справу для продовження розгляду до іншого суду з урахуванням підсудності або залишити позов без розгляду.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 31 ЦПК України суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду. Однак, як зазначалося вище, у більшості випадків, суди першої інстанції обмежуються виключно отриманням інформації з реєстрів про місце проживання або перебування відповідача не звертаючи уваги на будь-які інші докази про відсутність відповідача за зареєстрованим місцем проживання тривалий час, проживання протягом тривалого часу за межами України, отримання захисту в іншій країні в порядку міжнародного гуманітарного права, пояснень самого відповідача про постійне проживання за межами України протягом тривалого строку, що в подальшому негативно впливає як на довіру до суду так і негативно впливає на права та інтереси сторони судового розгляду, яка фактично вимушена на кожному судовому засіданні подавати заперечення на дії головуючого та відводи обґрунтовуючи їх порушенням правил підсудності при відкриття провадження у такого роду справі. Єдиний випадок, за існування якого

суди звертають увагу на необхідність визначення дійсного реального місця фактичного проживання або перебування відповідача це вирішення спорів щодо стягнення періодичних платежів з відповідача (справи про стягнення аліментів), в яких за відсутності відповідача за зареєстрованим місцем проживання суд зобов'язаний оголосити розшук. Разом з тим, останнім часом такого роду сімейні спори вирішуються в порядку наказного провадження, що звичайно відповідає інтересам дитини та іншого з батьків, який проживає разом з дитиною, однак взагалі не вимагає від суду дійсного встановлення місця проживання боржника, що на практиці, з огляду на соціальні наслідки повномасштабного вторгнення в Україну збройних сил ворожої держави, призводить до значних зловживань з боку стягувачів та грубих порушень прав боржників.

Також, як приклад зловживання правом, можна зазначити, що непоодинокими випадками є звернення іноземних громадян з позовними заявами про розірвання шлюбу в Україні, намагаючись вирішити спір без значних негативних матеріальних наслідків, які мають місце при розірванні шлюбу в країні їх громадянства (Королівство Іспанія, Італійська Республіка тощо), які зокрема передбачають в окремих випадках, тривале матеріальне утримання колишньої дружини, а також поділ майна з врахуванням інтересів того з подружжя, котрий не має самостійного сталого заробітку або з яким залишаються спільні неповнолітні діти.

Непоодинокими є випадки безпідставного відкриття провадження у справах обтяжених іноземним елементом, в яких відкриття провадження у справі можливе в чітко визначених нормах Закону України «Про міжнародне приватне право» випадках, мова іде про звернення іноземних громадян в суд з позовами щодо оспорення батьківства чоловіка матері дитини або встановлення батьківства.

Суди першої інстанції ігноруючи спеціальні процесуальні норми Закону України «Про міжнародне приватне право», відкривають провадження у справі в якій позивач іноземний громадянин не маючи в Україні постійного місця проживання, житла право користування або власності, на яке виникло у такого іноземного громадянина, посвідки про право на постійне проживання звертається до суду в Україні з позовом про оспорення батьківства чоловіка матері дитини. І це при тому, що вищі судові інстанції систематично звертають увагу на неприпустимість порушення правил підсудності судам в Україні справ з іноземним елементом особливо у справах в яких вирішуються права та інтереси дитини.

Так, відповідно до Листа від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13 Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Головам апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим «Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом», яким у абзаці тринадцятому п. 2 наголошується, що розглядаючи справи за участю іноземного елемента, судам слід з'ясувати наявність чинного між державами договору та за його наявності - порядку регулювання спірних правовідносин, що виникли.

Відповідно до п. 3 Листа від 16.05.2013 № 24-754/0/4-13 Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається ЦПК, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (частина перша статті 414 ЦПК).

Позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо необхідності врахування, підчас визначення підсудності, такої складової як іноземний елемент є цілком обґрунтованою, оскільки Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право», було встановлено порядок врегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок.

Закону України «Про міжнародне приватне право», закріплено визначення поняття іноземний елемент - ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою (абзац другий пункту 2 частини першої статті 1).

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про міжнародне приватне право» цей Закон застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом:

- 1) визначення застосовуваного права;
- 2) процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб;
- 3) підсудність судам України справ з іноземним елементом.

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право» право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України.

Саме тому, суд зобов'язаний, при вирішенні питання підсудності, застосувати положення саме спеціального нормативного акту – Закону України «Про міжнародне приватне право». Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь які справи з іноземним елементом якщо у справі про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні.

Незважаючи на зазначені норми, суди першої інстанції відкривають провадження у такій категорії справ з посиланням на правила визначення загальної підсудності, що є вкрай невірним.

При цьому суди посилаються і на норми Конституції України, які гарантують доступ до суду будь-якому, хто на законних підставах перебуває на території України забуваючи при цьому про спеціальні норми та спеціальні нормативні акти, більше того, забуваючи про правові позиції Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував на можливості відмовити у судовому захисті, якщо доступ до такого судового захисту передбачає спеціальні умови (зокрема сплата судового збору, наявність дієздатності процесуального характеру тощо).

Так, дійсно, Конституцією України передбачається низка гарантій, однією із яких є право судового захисту, згідно з якою права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції України). Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене. Отже відмова у прийнятті заяв та скарг передбачена якщо звернення оформлене з порушенням вимог чинного законодавства, відповідно, якщо спеціальна норма спеціального закону передбачає спеціальний порядок звернення до суду в певній категорії справ то і відповідно ініціатор такого звернення зобов'язаний дотримуватися таких норм. Адже у тому випадку, якщо такий ініціатор-позивач звертається до суду без сплати судового збору або до суду з позовною заявою яка не відповідає формі яка встановлена нормами ЦПК України, то суд відмовляє у відкритті провадження у справі. Так само як і недотримання форми позовної заяви, недотримання правил підсудності є підставою для відмови у відкритті провадження у справі. При цьому це не позбавляє позивач звернутися до суду до

юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи обтяженої іноземним елементом.

Все окреслене дає підстави для висновку у необхідності удосконалення механізмів процесуального характеру, які дозволять запобігати помилкам судів першої інстанції у застосуванні норм права при визначенні підсудності шлюбно–сімейних спорів обтяжених іноземним елементом, шляхом внесення змін до окремих норм ЦПК України, дозволить суду закривати провадження у справах відкриті з порушенням норм чинного законодавства України.

Львова О. Л.

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Для України важливою є інтерпретація найкращих міжнародних зразків права до власного законодавства. Водночас, слід зважати на те, що ідеологія різноманітних суспільств має свої особливості. Ідеологія як явище має на меті представити в якості цінності певні переконання та ідеї, які стануть основою для тих перетворень, які відбуватимуться в напрямі наближення українського суспільства до європейських цінностей.

Сімейний кодекс України (далі по тексту – СК) 2002 року, регулюючи основні засади шлюбу, зміст прав і обов'язків учасників сімейних правовідносин, водночас визначає паритетні засади побудови сімейних відносин, як-то: почуття взаємної любові та поваги, взаємодопомога і підтримка, духовний та фізичний розвиток особистості (ст. 1 СК); материнство та батьківство (ст. 5 СК); справедливість, добросовісність та розумність, моральні засади суспільства (п. 9 ст. 7 СК) [1].

У цілому, врегулювати питання любові, поваги, духовності, добра та зла тощо неможливо лише шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, тому саме моральні норми, які природно й історично сформувалися у певному соціумі, спроможні стати тими мірилами і засадами, на яких будуватимуться сімейні стосунки, втілюючись у норми права. Саме тому різні грані сімейного законодавства тяжіють до відсилання на такі імперативи, як «моральні засади суспільства», «моральне виховання», «аморальна поведінка» тощо (наприклад, ст.ст. 9, 11, 56, 97, 151, 155 СК, ч. 2 ст. 161, 168 та ін.).

У даному контексті сучасна юридична наука для розвитку права обрала фундамент природного його розуміння, що не обмежується лише уявленням

про право як законодавство як однієї з його форм, а включає й інші соціальні регулятори та ґрунтується на природно-правових засадах.

Аналогічно й сім'я як інститут будується на уявленні про нього як явища природного і є чи не найбільшою цінністю і пріоритетом у суспільстві.

Згідно ст. 3 СК, сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Це передбачає сім'ю у союзі чоловіка та жінки як природну основу для її розвитку та суспільства в цілому.

Відповідно до ч. 4 ст. 3 СК, «сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства». Це свідчить, що сім'я не може бути створена особами однієї статі, це суперечитиме моральним засадам українського суспільства [2, с. 44].

У статті 16 Загальної Декларації прав людини 1948 р. чітко визначено, що у шлюб можуть вступати виключно особи різної статі і що сім'я є природним і основним осередком суспільства, що має право на захист з боку суспільства та держави [3].

Водночас, дослідники наголошують на кризових явищах, які спіткали сьогодні сім'ю, зокрема, називають вплив глобальних тенденцій світового масштабу, серед яких еволюція поглядів суспільства на сексуальну мораль [4, с. 75].

Основою цього є викривлене розуміння свободи і рівності людини, та відповідної підміни понять, що йдуть у розріз з природою речей та науковими уявленнями про ці явища, таких, як «сексуальна орієнтація», «гендерна ідентичність» і т. і. Починає заперечуватися сенс моралі, цінностей, духовності та інших моральних імперативів, закладених у законодавче поле в цілому.

Якщо до грудня 2010 р. в Україні діяло окреме Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, то згодом сімейна політика залишалася поза пріоритетними напрямками Уряду. Адже саме Кабінет Міністрів України в 2015 р. став ініціатором затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р. [5], де передбачалося: розроблення та підготовки спецкурсу за напрямом «інтерсексуальність», включення зазначеного спецкурсу до програм підвищення кваліфікації (п. 62.1); розроблення законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар (п. 105.6); усунення дискримінаційних заборон щодо усиновлення дітей, зокрема ВІЛ-

позитивними людьми, людьми з інвалідністю та трансгендерними людьми (п. 105.7) і т. і.

Також можна спостерігати чи не остаточне зникнення межі між моральним та аморальним. І про це свідчать норми прикінцевих положень Закону України «Про медіа» № 2849-ІХ від 13.12.2022 р. (зокрема, п. 32), де визнається таким, що втратив чинність Закон України «Про захист суспільної моралі», у ст. 2 якого чітко визначалося поняття суспільної моралі, це: «система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість» [6].

Також одним із проявів невігластва сучасного правотворення, який порушує не лише норми суспільної моралі, а й правила правотворчої техніки, слід назвати Проект закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023 [7].

Вже з положень ст. 1 даного проекту закону можна спостерігати їх суперечність із положеннями фундаментального правового акту у сфері сім'ї – Сімейного кодексу України.

«Реєстрованим партнерством є зареєстрований в порядку, визначеному цим Законом, добровільний сімейний союз двох повнолітніх осіб, однієї чи різної статі, в основі якого лежить взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки». Очевидно, що словосполучення «сімейний союз» має на меті стати синонімом поняттю «сім'я». Чи це не підміна понять, чим можна згодом зловживати з метою нівелювання моральних засад суспільства, закладених Сімейним кодексом? Чи може бути основою сім'ї лише взаємоповага, взаєморозуміння, взаємопідтримка, взаємні права та обов'язки? [8].

Більше того, статтею 3 даного законопроекту передбачається застосування положень Сімейного кодексу України та інших нормативно-правових актів щодо шлюбного договору до договору реєстрованого партнерства в частині, що не суперечить суті реєстрованого партнерства. Тобто можна очікувати, що у разі прийняття такого законопроекту інститут реєстрованих партнерств не лише відноситиметься до галузі сімейного права, а й закладатиме нові ідеологічні підвалини інституту сім'ї в Україні, які виключатимуть моральні суспільні засади, на яких вона історично і природно розвивалася.

Тож з огляду на неспинну законопроектну діяльність щодо впровадження в Україні привілеїв для осіб ЛГБТ у сфері сім'ї, також слід

очікувати змін до Сімейного кодексу України в частині розширеного розуміння сім'ї, не обмеженого чоловіком та жінкою, та моральних засад суспільства. Так, у Розділі V Прикінцевих положень згаданого законопроекту пропонуються відповідні зміни до чисельних фундаментальних законів України, зокрема тих, що регулюють шлюбно-сімейні відносини.

Так, у п. 2.7. Прикінцевих положень пропонується певні зміни у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», зокрема, у ч. 1 статті 181 після слів «які не перебувають у шлюбі» додати слова «або реєстрованому партнерству»; у ч. 3 після слів «чоловіком (дружиною)» додати слова «реєстрованим партнером». Внесення аналогічних змін і доповнень передбачається до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (п. 2.13. Прикінцевих положень).

Пунктом 2.16 Прикінцевих положень згаданого законопроекту пропонується ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України доповнити абзацом третім такого змісту: «Реєстровані партнери є сім'єю незалежно від того, чи проживають вони фактично разом та чи ведуть спільно домашнє господарство»; у ст. 39: в частині першій після слів «в іншому зареєстрованому шлюбі» доповнити словами та символами «в реєстрованому партнерстві з іншою особою» і т. п.

Пунктом 2.17 Прикінцевих положень пропонується ч. 1 абз. 19 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» викласти в такій редакції: «багатодітна сім'я – сім'я, в якій особи перебувають у зареєстрованому шлюбі або реєстрованому партнерстві, разом проживають та виховують трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя або кожного з реєстрованого партнерства, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує».

Підкреслимо, що норми Сімейного Кодексу України подружжям визначають виключно чоловіка та жінку, та згідно ч. 4 ст. 3, як згадувалося вище, створення сім'ї не має суперечити моральним засадам суспільства. Втім нині на рівні подібних нормотворчих новел норми суспільної моралі пропонується розглядати як певні суб'єктивні оціночні судження, а не як моральні імперативи, трансформовані до нормативно-правових актів. Спостерігається активне ЛГБТ-лобі по знеціненню суспільної моралі та засадничого конституційного принципу верховенства права.

Звертаючись до офіційного тлумачення даного принципу, наданого Конституційним Судом України, ми бачимо, що це «...вимагає від держави його втілення у правотворчу і правозахисну діяльність», а його суть

спирається на розуміння права, яке інтегрує в себе, окрім законодавства, «...й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом» [9].

Також доцільно звернутися до висновку науково-правової експертизи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака від 25 грудня 2023 року (далі по тексту – Висновок експертизи) з деяких аналізованих в межах даного дослідження питань. Так, у Висновку експертизи зазначається, що запровадження одностатевих партнерств в Україні, які є по суті перехідним етапом до легалізації одностатевих шлюбів, суперечить нормам Конституції України, суспільній моралі, загрожує інституту сім'ї, а отже призведе до порушення конституційного ладу, який панує в Україні [10, с. 8–10].

Українська професорка М. Медведєва у даному контексті наголошує, що «проект Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» фактично пропонує наділити зареєстроване партнерство всіма правами традиційної сім'ї, що суперечить Конституції України і Сімейному кодексу. Водночас українське законодавство має достатньо інструментів для врегулювання майнових та інших відносин між особами, що спільно проживають, однак не реєструють шлюб. Шлюбно-сімейні відносини належать до сфери, яка має регламентуватися нормами національного права. Історично ці питання виведені з-під дії міжнародного права, окрім, хіба що, констатації загального права на шлюб. Так само держави-члени ЄС та Ради Європи мають свободу розсуду в цьому питанні. Традиційна сім'я, що засновується на союзі чоловіка і жінки, може претендувати на привілейований статус у порівнянні з одностатевими союзами чи шлюбами, оскільки відрізняється за своєю природою, адже саме в ній відбувається процес відтворення людини, а тому така сім'я потребує додаткових захисту та гарантій з боку держави. ...На тлі загрозливої депопуляції і демографічної кризи, спричиненої збройною агресією росії проти нашої держави, відтворення і збільшення населення України є вкрай важливим і невідкладним питанням національної безпеки. Згідно зі статтею 16 Конституції України, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Отже, саме держава зобов'язана докладати усіх зусиль задля укріплення інституту репродуктивно успішної

сім'ї, створити належні економічні умови для народження і виховання дітей» [11, с. 699].

Отже, з огляду на згадані вище сучасні виклики морально-правовим засадам сімейного законодавства в Україні, можна констатувати тенденцію глобалізаційних процесів до заміщення традиційного у суспільстві і науці розуміння сім'ї неприродною її інтерпретацією, що є аномалією з точки зору фундаментального сприйняття права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10.12.2002 р. (поточна редакція від 01.01.2024) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

2. Кучерук К. І. Мораль як соціальний регулятор сімейних відносин // Юридичний електронний науковий журнал. № 3. 2017. С. 43-45. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/12.pdf

3. Загальна Декларація прав людини. Прийнята в резолюції 27-А (III) Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

4. Піщенко Г. І., Сюравич В. Г. Сучасні проблеми існування та розвитку інституту сім'ї в Україні // Науковий Вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 45, Том 2. С. 73-76.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.» №1393-р. від 23.11.2015 р. // Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>.

6. Про захист суспільної моралі: Закон України № 1296-IV від 20.11.2003 (Закон втратив чинність на підставі Закону № 2849-IX від 13.12.2022) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>

7. Проект закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497>

8. Мохнюк Р. Шлюб чи одностатеві партнерства: новий закон. // Сайт «ГО «Всі разом». Кабінет експертів. 05.04.2023. URL: <https://vsirazom.ua/cabinet/kardinalno-protilezhni-rechi-shlyub-ta-partnerstvo/>

9. Рішення Конституційного Суду України N 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України «Законотворчість». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>.

10. Науково-правова експертиза № 01-9/1-232 від 25.12.2023 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WBIOWLPCWkjP1UwGyT0FYVWNDpIpQCSra/view> (дата звернення: 02.04.2024).

11. Медведєва М.О. Правові аспекти заборони дискримінації за ознакою СОГІ в контексті Євроінтеграції України // Юридичний науковий електронний журнал. № 1/2024. С. 696-701. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/169.pdf

Миронова Г. А.

ЗНАЧЕННЯ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ДИТИНИ ПАЦІЄНТА

Сімейний кодекс України у містить загальну засадничу норму, що дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України та Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (п. 7 статті 7). В контексті цього фундаментального припису проаналізую окремі аспекти правового регулювання правовідносин за участю дитини-пацієнта. Це питання є актуальним з тієї обставини, що діти в Україні від народження є пацієнтами, то ж споживачами медичних послуг та суб'єктами відносин із закладами охорони здоров'я. Крім того тема набула особливого наголосу з огляду на значущі (іноді навіть катастрофічні) фонові події соціально-політичного спрямування, яким на сьогодні є війна, вимушені переміщення та еміграція, розлучення із родиною або окремими членами сім'ї тощо.

В контексті заявленої теми актуальними є два важливі правові питання: 1) за яких юридичних умов дитина може вважатися правоздатною у сфері надання медичної допомоги, зокрема щодо вільного волевиявлення та

надання згоди або відмови від медичного втручання, 2) хто може бути правомочним представником дитини у її правовідносинах з надавачем медичних послуг з огляду на незрілу волю дитини.

Загальний правовий контекст здійснення дитиною своїх прав утворюється нормами цивільного та сімейного законодавства України, яке в свою чергу ґрунтується на положеннях міжнародних договорів за участю України, основними з яких є Конвенція ООН про права дитини [1], Європейська конвенція з прав дитини [2].

Основою для розроблення сучасної доктрини прав дитини є теперішні уявлення про гідність і цінність дитини. Права дитини у сфері надання медичної допомоги та здійснення медичного втручання розглядаються у сучасній правовій доктрині в руслі охорони та захисту фундаментальних прав людини на життя, гідність, недоторканність, приватність, охорону здоров'я тощо. Всі ці сучасні права людини, які визнаються такими, що належать будь-якій людській особі від народження, стали фактично юридичними стандартами також для регулювання правовідносин за участю дитини в усіх аспектах її життєдіяльності. Таке концептуальне вирішення питання стосовно правосуб'єктності дитини у сфері надання медичної допомоги має важливе практичне значення, оскільки несанкціоноване втручання в тіло дитини може за певних обставин порушувати її право на недоторканність, а в окремих випадках бути еквівалентним агресії та поведженню, що принижує гідність.

Сучасна доктрина правосуб'єктності неповнолітніх, у тому числі у медичній сфері, має своїм фундаментом поняття про те, хто є дитиною, коли конкретно починається та завершується дитинство, які правові засоби слід застосовувати для регулювання та охорони прав дитини. Незважаючи на існуючі розходження, які ґрунтуються на етико-релігійній складовій, початок правового статусу дитини за сучасними міжнародно-правовими стандартами встановлено з народження.

Правове визначення завершення періоду дитинства є важливим як з теоретичної, так і з практичної позицій, адже означає набуття повного обсягу правосуб'єктності та незалежності від батьківського контролю. У позиціях різних культур щодо тривалості періоду дитинства спостерігаються значні розходження. Незважаючи на це, укладачам Конвенції ООН про права дитини (далі – Конвенція ООН) вдалося досягти консенсусу стосовно того, що дитиною визнається кожна людська особа до досягнення 18-річного віку, якщо за законом вона не досягає повноліття раніше. Віковий рубіж у 18

років, що прийнятий укладачами Конвенції ООН, відповідає загальній меті, якою є застосування правозахисного потенціалу до якомога більшої категорії осіб. Однак застереження «якщо за законом, що застосовується до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» надає можливість на рівні національного права конструктивно коригувати за потребою вікову межу, враховуючи особливі цілі правового регулювання окремих сфер.

Втім будь-які межі мінімального віку є необхідною умовністю, яка є цілком зрозумілою в контексті рамкового міжнародно-правового акта. З цієї причини у Конвенції ООН використовується комплексний критерій, який включає, з одного боку, досягнення певного віку, з іншого – здатність виконувати певні дії чи функції. В остаточному вигляді вихідне доктринальне положення було сформульовано у статті 12 у такий спосіб: «Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю». Цей принцип подано як універсальний, отже, такий, що має стосуватися всіх правовідносин за участю дитини, у тому числі сфери прийняття рішень при наданні медичної допомоги дітям.

У Європейській конвенції про здійснення прав дітей немає посилання на вік дитини як підставу її правосуб'єктності. Замість цього неодноразово використовуються такі критерії: достатній рівень розуміння (статті 3, 4, 5, 10), здатність висловити свої думки (статті 3, 6).

Єдиним спеціальним міжнародним документом, призначеним для закріплення прав дітей-пацієнтів є Проект «Оттавської декларації прав дитини-пацієнта» [3]. Хоча декларація не стала зобов'язуючим нормативним актом, її положення містять важливі принципи, які активно вводяться в національне законодавство деяких країн. За положеннями документа дитина, яка за визначенням лікаря є достатньо зрілою, має право висловлювати власні судження про охорону свого здоров'я (пункт 9). Здебільшого дозвіл перед початком будь-яких діагностичних або терапевтичних процедур щодо дитини має бути отримано від батьків. Втім, якщо дитина є достатньо зрілою та такою, що має розуміння, такий дозвіл може бути отримано від самої дитини (пункт 10). Інформація, що стосується лікування дитини, має бути обов'язково їй надана (пункт 15).

Зважаючи на необхідність ефективної імплементації існуючих міжнародних і європейських стандартів, які спрямовані на захист і забезпечення прав дітей та охоплюють аспекти охорони здоров'я, Комітетом

міністрів Ради Європи на 112-й зустрічі заступників міністрів 21 вересня 2011 р. було схвалено Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи з питань охорони здоров'я, дружньої до дитини [4]. Рекомендації пропонують інтегрований підхід до розроблення повного спектру заходів у сфері охорони здоров'я дітей. Концепція охорони здоров'я, дружньої до дитини, передбачає, що «серцем» всіх послуг є потреби дітей і їхніх сімей. Ця Концепція становить цілісну засадничу та функціональну структуру, яка повністю враховує права дітей, потреби їхнього здоров'я, а відтак є фундаментом усіх моделей і програм.

Таким чином, у контексті аналізу положень міжнародно-правових актів щодо правосуб'єктності дитини у сфері прийняття рішень при наданні медичної допомоги істотне значення мають три положення: батьки та опікуни зобов'язані керувати дитиною відповідно до її інтересів та особливостей її розвитку; дитина, що здатна сформулювати свої погляди, має право вільно висловлюватися з усіх питань, що її торкаються; думкам, поглядам, переконанням дитини має приділятися увага пропорційно її віку та рівню соціально-психологічної зрілості.

Основні засади правосуб'єктності неповнолітніх в Україні закріплено у цивільному та сімейному законодавстві. За статтею 6 Сімейного кодексу України (далі – СК України) правовий статус дитини має фізична особа до досягнення нею повноліття, малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Відповідно до ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи, як її здатність мати цивільні права та обов'язки, у тому числі у сфері надання медичної допомоги, виникає у момент її народження (стаття 25), фізична особа віком до 14 років (малолітня особа) наділена частковою дієздатністю та має право вчиняти лише дрібні побутові правочини, а також здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності (стаття 31). Неповна цивільна дієздатність надається фізичній особі віком від 14 до 18 років. У статті 32 надається вичерпний перелік правочинів, які має право вчиняти фізична особа, яка наділена неповною дієздатністю. Інші правочини неповнолітня особа вчиняє за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників (пункт 2 статті 32). Право на згоду на медичне втручання до вичерпного переліку правочинів, що неповнолітня особа має вчиняти самостійно, наданого у статтях 31 та 32 ЦК України, не входить.

Межі правоздатності неповнолітніх осіб у сфері надання медичної допомоги закріплено законодавцем у статтях 284 і 285 ЦК України та 38, 39, 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Згідно з положеннями цих статей малолітня особа не має права вчиняти правочини у сфері надання медичної допомоги, зокрема не має прав: на вибір лікаря, методів лікування та відмову від надання медичної допомоги. Діти віком від 14 років мають право на звернення за наданням медичної допомоги, вибір лікаря та методів лікування відповідно до його рекомендацій, згоду на надання їм медичної допомоги. Всі неповнолітні (очевидно, крім емансипованих) за законодавством України виведені за коло осіб, що мають право на медичну інформацію щодо себе та право на відмову від медичного втручання.

Спеціальний порядок надання/отримання добровільної інформованої згоди у сфері медичного обслуговування неповнолітніх в Україні передбачено для тестування вірусу імунодефіциту людини, для проведення штучного переривання вагітності та під час клінічних досліджень. Законом України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [5] і наказом МОЗ України від 02.06.2009 № 382 «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді» [6] передбачено, що тестування осіб віком від 14 років і старше проводиться добровільно, за наявності усвідомленої інформованої згоди особи, отриманої після надання їй попередньої консультації щодо особливостей тестування, його результатів і можливих наслідків, з дотриманням умов щодо конфіденційності персональних даних, у тому числі даних про стан здоров'я особи. Тестування дітей віком до 14 років та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними, проводиться на прохання їхніх батьків або законних представників і за наявності усвідомленої інформованої згоди самої дитини. Відповідно до статті 12 Закону України «Про лікарські засоби» [7] «якщо під час клінічних досліджень (випробувань) лікарських засобів особа досягає 14 років або набуває повну цивільну дієздатність, від неї необхідно отримати інформовану згоду для продовження участі у клінічних дослідженнях (випробуваннях) лікарських засобів».

Як видно, цивільне та спеціальне медичне законодавство України виходить з чіткого вікового обмеження дієздатності фізичної особи як її здатності самостійно здійснювати низку суб'єктивних цивільних прав у сфері

надання медичної допомоги. Зокрема, вік 14 років є тією межею, з якої закон визнає правомочними самостійні правові дії неповнолітніх. У такому контексті доцільно і логічно надати фізичній особі з 14 років юридичну можливість самостійно здійснювати весь спектр прав у сфері надання медичної допомоги щодо вибору медичного закладу, лікаря, методів медичного втручання відповідно до його рекомендацій, щодо надання згоди на медичне втручання та відмови від такого. Враховуючи наведене, вважаємо за доцільне узгодити усі відповідні норми цивільного законодавства України. Такий обґрунтований підхід відіграватиме важливу роль у встановленні юридичної визначеності правил цивільно-правового регулювання, забезпечення сталого статусу учасників цивільних відносин і певною мірою забезпечення від зловживань.

Втім існує практична проблема імплементації у правове поле України норми щодо врахування думки неповнолітньої особи як чинника, важливість якого збільшується пропорційно віку та ступеню зрілості цієї особи. Слід визнати, що у сімейному законодавстві України відтворено норму міжнародного права стосовно врахування думки дитини. Так, у статті 171 СК України міститься пряма вказівка законодавця на необхідність врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя. У пункті 1 статті 171 сформульовано норму-принцип, згідно з якою «дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї». У пункті 2 статті 171 роз'яснюється, що це право має застосовуватися до дитини, «яка може висловити свою думку».

Як за міжнародним правом, так і національним законодавством України, правомочність дитини стосується тільки висловлювання думки, але не вирішального впливу на остаточне рішення. Тому право дитини на власну думку з питань, що її стосуються, юридично не зобов'язує батьків (інших законних представників) дитини. Вважаємо, що розроблення та застосування спеціальних принципів поведіння медичного персоналу стосовно неповнолітніх пацієнтів має здійснюватися у площині обов'язкових професійних стандартів. Однією з таких можливостей є запровадження концепції охорони здоров'я, дружньої до дитини, яку І. Сенюта визначає як ціннісно орієнтовану систему охорони здоров'я, «осердям якої є дитина, з чітко визначеними правовими гарантіями, в якій охороняються права і свободи дитини, відносини між учасниками правовідносин ґрунтуються на повазі, ввічливому, доброзичливому, уважному ставленні та індивідуальному

підходить до дитини і нерозривному її зв'язку з сім'єю, діях у найкращих інтересах пацієнта, в умовах довіри до лікаря» [8, с. 99].

Концепція охорони здоров'я, дружня до дитини, має становити систему деонтологічних норм та етичних правил взаємовідносин між дитиною, її представниками та медичним персоналом і бути обов'язковим елементом правового регулювання відносин з надання медичної допомоги дитині. Звісно, впровадження такого підходу не є простою справою, адже зачіпає не тільки правові зміни, а й передбачає руйнування застарілих деонтологічних стереотипів фахівців та оволодіння медичного персоналу спеціальними комунікативними навичками.

Представництво дитини у правовідносинах з надання медичної допомоги відіграє важливу роль у компенсації незрілої дієздатності суб'єкта права шляхом заміщення його волевиявлення замісним волевиявленням визначеного законом правоздатного та дієздатного представника. Для належного правового регулювання надання медичної допомоги неповнолітнім дуже важливо чітко правове розмежування осіб, які можуть виступати їхніми законними представниками.

Відповідь на запитання, хто є законними представниками дитини, можна знайти із узагальненого аналізу положень ЦК України та СК України, інших законів, які містять відповідні норми, що регулюють правовідносини з представництва дитини. Батьки, опікуни, прийомні батьки, батьки-вихователі є представниками неповнолітнього без спеціальних на те повноважень, у тому числі і в правовідносинах із закладами охорони здоров'я та медичними працівниками. За загальним правилом саме особи, наділені законом представницькими функціями та батьківською відповідальністю, мають право вирішувати питання з обранням медичного закладу, лікаря та методів лікування, отримувати медичну інформацію щодо неповнолітнього, надавати згоду та відмову при наданні медичної допомоги своїй дитині. У випадку недосягнення згоди батьками (усиновлювачами) при наданні медичної допомоги малолітній особі надавач медичної допомоги може діяти в найкращому інтересі цієї особи, який полягає у збереженні її життя та здоров'я, або звернутися до суду для захисту її інтересів.

Проте закон не роз'яснює, хто може бути представником дитини у випадку тимчасової відсутності осіб із батьківською відповідальністю. Цивільне законодавство надає певні повноваження членам сім'ї та родичам. У статті 68 ЦК України визначено коло близьких родичів – батьки, діти, брати, сестри. У главі 21 СК України закріплено правовий статус (права та

обов'язки) інших членів сім'ї, до яких належать такі кровні родичі та члени сім'ї: баба, дід, прабаба, прадід, повнорідні або неповнорідні брати та сестри, мачуха, вітчим. Проте усі перелічені особи не можуть представляти дитину у її правовідносинах з закладом охорони здоров'я без спеціальних на те повноважень.

З огляду на важливість забезпечення безперервності представництва інтересів дитини існування вважаємо послідовним і доцільним кроком за умови відсутності батьків, опікунів, прийомних батьків, батьків-вихователів поширити повноваження представника інтересів малолітньої особи у правовідносинах із закладами охорони здоров'я та право вчиняти від імені такої особи правочини, пов'язані з наданням їй медичної допомоги, на членів сім'ї та родичів у такій пріоритетній послідовності: мачуха, вітчим, повнорідні або неповнорідні повнолітні брат або сестра, дід, баба, прадід, прабаба. [9, с. 106]. У тому випадку, коли батьки дитини бажають призначити конкретну особу, якій вони доручають здійснення прав та інтересів своєї дитини при наданні медичної допомоги на визначений період своєї відсутності, вони можуть вчинити відповідну угоду з уповноваженою особою та зафіксувати своє волевиявлення у довіреності згідно з правилами статей 244, 245 ЦК України.

Таким чином, завдяки субсидіарному застосуванню норм цивільного та сімейного законодавства складається цілісна нормативна конструкція регулювання правовідносин за участю дитини пацієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. Офіційний вісник України. 2007. № 91. С. 86. Ст. 3355.
3. World Medical Association Declaration of Ottawa on the Right of the Child for Health Care. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-ottawa-on-child-health/>
4. Рекомендації комітету міністрів Ради Європи з питань охорони здоров'я, «дружньої» до дитини (схвалені Комітетом міністрів Ради Європи на 112-й зустрічі заступників міністрів 21 вересня 2011 р.). Медичне право. 2012. № 1. С. 94 – 106.
5. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, обумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист

людей, які живуть з ВІЛ» від 12.12.1991. № 1972-ХІІ. Голос України. 1992. 9 січня.

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді» від 02.08.2009. № 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0382282-09#Text>.

7. Закон України «Про лікарські засоби» від 28.07.2022 № 2469-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-20#top>.

8. Сенюта І. Правова концепція охорони здоров'я, дружня до дитини. Медичне право. 2020. № 1. С. 93-100.

9. Миронова Г., Сенюта. Спеціальні принципи щодо захисту осіб, не здатних надати згоду на медичне втручання. Стратегія імплементації Конвенції Ов'єдо в законодавство України : монографія / за заг. ред. д. ю. н., проф. І. Я. Сенюти. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. С. 92-131.

Сіщук Л. В.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ТА КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Стабільність правового регулювання сімейних відносин нормами Сімейного кодексу України (далі – СК України) позитивно впливає на інші сфери регулювання суспільних відносин, які виникають у симбіозі з сімейними відносинами або опосередковано до них. Одним з таких напрямків є підприємницька діяльність, яка здійснюється одним із подружжя або подружжям. Тому перебування у шлюбі особи впливає на створення чи вступ до вже існуючих юридичних осіб корпоративного типу, у зв'язку з чим при регулюванні корпоративних відносин досить часто виникають питання, пов'язані з наявністю статусу подружжя в учасника товариства.

Шлюбний договір є правовим інструментом, що передбачений СК України, як домовленість між нареченим і нареченою, що виникає до вступу у шлюбні відносини, або домовленість між чоловіком і дружиною щодо визначення правового режиму майна, яке набуто особами до реєстрації шлюбу та / або під час перебування у шлюбі. Шлюбний договір може укладатися після подання заяви про реєстрацію шлюбу до органів реєстрації актів цивільного стану, або у будь-який момент під час шлюбу. Шлюбний договір обов'язково має укладатися у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню, що дає додаткові гарантії дійсності даного правочину.

Водночас на основі аналізу норм СК України визначено, що шлюбним договором регулюються виключно майнові відносини між подружжям і майнові

права та обов'язки подружжя, як батьків. У шлюбному договорі можуть врегулюватися питання щодо спільної сумісної власності на майно подружжя під час шлюбу та умови поділу такого майна у разі розлучення чи смерті одного з подружжя, визначення порядку користування майном і спільними коштами та інші. У ст. 97 СК України окреслено умови, які може бути врегульовано шлюбним договором, а саме щодо майна, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї, щодо правового режиму майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу, щодо визначення переліку майна, яке слід вважати спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з подружжя, незалежно від того, що за законом таке майно є спільною сумісною власністю, а також у договорі можуть визначатися будь-які інші умови правового режиму майна подружжя, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства [4].

Завдяки укладенню шлюбного договору на практиці можна уникнути багатьох спірних питань і суперечок у майбутньому. Адже при поданні позову до суду після укладення шлюбного договору саме умови цього договору мають перевагу перед законом, якщо вони не порушують норми закону або відсутня пряма заборона на рівні закону, що підтверджено положеннями ст. 9 СК України. Водночас у ч. 5 ст. 92 СК України прямо передбачено, що за шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації [4]. Тобто за шлюбним договором може змінюватися правовий режим майна подружжя, але не може змінюватися правовий титул.

Щодо корпоративних прав учасника юридичної особи, то згідно ч. 1 та ч. 2 ст. 96-1 ЦК України такими правами учасника є сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи [5]. У зв'язку з наведеним корпоративні права виникають у особи, коли вона зареєстрована як учасник юридичної особи, а тому подружжя може прийняти рішення про реєстрацію обох з подружжя учасниками юридичної особи, або про те, що один із подружжя надає згоду на передання майна чи коштів, що є спільною сумісною власністю, до статутного капіталу юридичної особи, а другий з подружжя стає учасником юридичної особи, про що вносяться відомості до Єдиного державного реєстру юридичних осіб.

У першому випадку, коли обоє з подружжя зареєстровані як учасники юридичної особи, шлюбний договір може ефективно врегулювати умови поділу дивідендів після їх виплати учасникам згідно розміру їх часток, зокрема шляхом визначення цих доходів як спільної сумісної власності, що використовується в інтересах сім'ї або ж як особистої приватної власності кожного з подружжя у розмірі частки у статутному капіталі товариства кожного з них. У другому випадку шлюбний договір є дієвим інструментом для визначення правового режиму майна (коштів), отриманих у результаті його (їх) вкладення у бізнес, зокрема щодо умов поділу на випадок розірвання шлюбу чи смерті одного з подружжя.

Для прикладу можна навести Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 03. 02. 2021 р. № 686/29601/1. На основі аналізу справи встановлено, що один з подружжя, який помер, був єдиним учасником ПП. Інший з подружжя є спадкоємцем першої черги померлого відповідно до приписів ст. 1261 ЦК України. У зв'язку із смертю чоловіка дружина звернулася до приватного нотаріуса із заявою про видачу їй свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, однак отримала відмову. Позивач звернулася до суду, так як між нею та її чоловіком був укладений шлюбний договір, яким вони погодили, що акції, цінні папери та корпоративні права належать тому з подружжя, на ім'я котрого вони оформлені лише у випадку розірвання шлюбу між сторонами. Оскільки шлюб між сторонами не розривався, а був припинений внаслідок смерті одного з подружжя, позивач вважає, що п. 4 шлюбного договору не може бути підставою для відмови їй у поділі корпоративних прав, як спільного майна подружжя. Водночас сторонами визнається факт, що підприємство утворене до укладення шлюбу між сторонами, статутний фонд в період шлюбу не збільшувався, а сторони не погодили у шлюбному договорі питання щодо правового режиму майна, яке набуто до укладення шлюбу. Суд зробив висновок, що шлюбним договором визначений правовий режим майна лише у випадку його розірвання, а тому його не можна трактувати більш розширено. Окрім того, п. 8 шлюбного договору визначено, що майно, яке належне одному з подружжя – за даруванням, спадщиною, або придбане іншим шляхом до реєстрації шлюбу не може бути визнане сумісною власністю подружжя [3]. У даній справі чітко вказано, що шлюбний договір став інструментом швидкого вирішення спору відповідно до тих умов, які добровільно були погоджені подружжям за життя і, відповідно, мають силу й після смерті одного з подружжя. Також цей приклад показує на те, що умови шлюбного договору мають бути чіткими, конкретними та вичерпними для сторін

договору, оскільки відсутність іншого регулювання договором не зумовлює можливості розширеного тлумачення ймовірних умов, а звертає до врегулювання певного питання у загальному порядку і відповідно до правил, визначених законом.

Водночас в аспекті набуття корпоративних прав подружжям чи одним із них, як на теоретичному, так і на практичному рівнях вже доведено, що майно, яке вноситься до статутного капіталу товариства, стає власністю останнього, а в учасника товариства, який вніс вклад, натомість, виникають корпоративні права. Тому необхідною умовою закону для внесення одним з подружжя до статутного капіталу товариства майна, що є спільною сумісною власністю подружжя, є отримання згоди іншого з подружжя на передання вкладу. У даному випадку шлюбний договір може бути гарантією набуття у власність частки у статутному капіталі товариства в інтересах сім'ї, отримання доходів за результатами реалізації корпоративних прав одним з подружжя в інтересах сім'ї та подальшого розпорядження цією часткою.

Якщо проаналізувати судову практику, то за останні декілька років вона суттєво змінилася у частині розмежування спільної сумісної власності на майно подружжя та корпоративних прав учасника товариства. Згідно Постанови КГС ВС від 03.03.2020 р. у справі № 909/52/19 зазначено, що з моменту внесення грошових коштів до статутного капіталу господарського товариства вони є власністю самого товариства, а спільні кошти (майно) подружжя втрачають ознаки об'єкта права спільної сумісної власності подружжя. Подальше розпорядження часткою у статутному капіталі учасником товариства є його суб'єктивним корпоративним правом, а друге з подружжя набуває право вимоги виплати йому певних сум у разі поділу майна між подружжям [2].

При цьому певними сумами варто вважати суми від виплати дивідендів у зв'язку з наявною частки у статутному капіталі товариства, суми від продажу частки у статутному капіталі товариства, суми від виходу учасника з товариства тощо. Зокрема, у Постанові ВП ВС від 10.04.2024 р. в справі № 760/20948/16-ц вирішено питання про поділ подружжям частки у статутному капіталі ТОВ та стягнення половини її вартості у такому капіталі. Поставлено акцент на тому, що стягнення половини вартості частки має здійснюватися не з вартості внеску іншого з подружжя у цьому капіталі, а з вартості частки у статутному капіталі товариства, оскільки внесення одним із подружжя вкладу у статутний капітал товариства зумовлює перехід власності до товариства. Звернення стягнення має відбуватися на частину майна товариства, що пропорційна частці учасника товариства у статутному капіталі [1].

Тим не менш, хоча в судовій практиці й вирішено питання про те, кому ж з подружжя належить частка у статутному капіталі товариства та кому переходять суми виплат за цією часткою і на яких умовах з урахуванням правил діяльності юридичної особи, як самостійного суб'єкта права, але саме шлюбний договір може бути гарантією захисту інтересів сім'ї й окремих її членів. Адже згідно ч. 1 ст. 64 СК України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [4]. Тому надана законом можливість укладення шлюбного договору дозволяє врегулювати майнові відносини подружжя з урахуванням тих правил, цінностей і поглядів, які стали основою довіри між чоловіком і жінкою для реєстрації шлюбу та подальшого подружнього життя і ведення у цьому статусі бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова ВП ВС від 10. 04. 2024 р. в справі № 760/20948/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073>
2. Постанова КГС ВС від 03. 03. 2020 р. у справі № 909/52/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88149755>
3. Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 03. 02. 2021р. № 686/29601/19. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/94989115/>
4. Сімейний кодекс України від 10. 01. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Ступак О. В.

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ОРГАНІВ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ У СІМЕЙНИХ СПОРАХ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

За загальним правилом права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена (ч. ч. 1, 2 ст. 59 Цивільного процесуального кодексу України, – далі ЦПК України).

У переважній більшості справ так і відбувається: законними представниками неповнолітніх та малолітніх дітей у суді виступають їх батьки. Проте Сімейний кодекс України (далі – СК України) встановлює, що при розгляді судами певної категорії справ до суду з позовом може звертатися орган опіки та піклування чи прокурор: про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів (ст. ст. 165, 193 СК України), про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст. 170 СК України), про скасування усиновлення або визнання усиновлення недійсним (ст. 240 СК України).

Підстави та порядок участі органів опіки і піклування є важливими для розгляду окремих категорій справ сімейних спорів, зважаючи на складність спірних питань, що мають вирішуватися судами у кожному конкретному випадку. Зокрема, відповідно до абз. 2-5 пунктів 3 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 (зі змінами) органи опіки та піклування провадять свою діяльність, пов'язану із захистом прав дитини, з дотриманням таких принципів: забезпечення найкращих інтересів дитини; недопущення дискримінації дітей; конфіденційності інформації про дитину [1].

У межах цих тез увага зосереджується на трансформації підходів Верховного Суду (далі – ВС) у визначенні процесуальних особливостей участі органів опіки і піклування в забезпеченні найкращих інтересів дитини в надзвичайно важкий період існування нашої держави – у період війни.

До встановлення в Україні правового режиму воєнного стану ВС в цілому сформував сталу правову позицію щодо участі органів опіки і піклування у справах про встановлення місця проживання дитини, а саме: «що участь органу опіки та піклування та подання ним письмового висновку при розгляді спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини тощо є обов'язкова» [2].

Мотивування ВС зводилося до того, що «Участь органу опіки та піклування та подання ним письмового висновку при розгляді спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини тощо є обов'язкова. Відповідно до ч. 4 ст. 263 ЦПК України при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановях ВС. В оцінці доводів касаційної скарги ВС застосовує системний аналіз норм матеріального права, що регулюють спірні правовідносини. При розгляді

справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах. Нормами ст. 19 СК України встановлено, що при розгляді спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе, не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним обов'язковою є участь органу опіки та піклування. Орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних в результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Направляючи справу на новий розгляд ВС врахував, що апеляційний суд наділений повноваженнями встановлювати фактичні обставини справи, досліджувати зібрані у справі докази та надавати їм відповідну оцінку. Під час нового апеляційного розгляду суду апеляційної інстанції необхідно дослідити питання доцільності визначення місця проживання дитини з батьком або матір'ю на підставі зібраних у справі доказів, а також з урахуванням висновків органів опіки та піклування щодо можливості визначення місця проживання дитини як з матір'ю, так і з батьком. Визначаючи місце проживання дитини з одним із батьків, суд зобов'язаний керуватися найкращими інтересами дитини, враховуючи особливості цієї категорії спорів та чутливість дитини [2].

Отже ВС послідовно у своїй практиці підтримував позицію про те, що участь органу опіки та піклування, яка в силу закону є обов'язковою у визначених ч. 4 ст. 19 СК категоріях справ, тобто такий орган повинен бути залучений до участі у справі в якості третьої особи, якщо не він є ініціатором позову, а також у відповідності до ч. 5 цієї статті письмовий висновок органу опіки та піклування щодо розв'язання спору повинен міститись в матеріалах справи.

Після введенні правового режиму воєнного стану у практиці судів з'явилися нові правові питання, пов'язані з участю органів опіки та

підкування під час розгляду справ в судах. Правові висновки ВС щодо обов'язковості наявності висновків органів опіки і підкування у справах, залучення цих органів до розгляду цивільних справ, які стосуються забезпечення найкращих інтересів дитини, останнім часом ставали предметом перегляду ВС за правилами не тільки цивільної, а й адміністративної юрисдикції. Нові правові висновки ВС свідчать про трансформацію підходу до визначення ролі органів опіки та підкування та їх висновків в процедурі захисту сімейних прав осіб та забезпечення найкращих інтересів дитини в межах цих судових спорів, оскільки спостерігається відхід від позиції абсолютизації ролі цих органів.

Так, у постанові ВС у складі колегії суддів Третьої судової палати КЦС у справі № 523/11247/19, ВС, здійснивши системний аналіз норм ч. ч. 4-6 ст.19 СК України, зауважив, що «висновок органу опіки та підкування щодо розв'язання спору є дорадчим документом та не тягне за собою виникнення будь-яких прав чи обов'язків для суб'єктів відповідних правовідносин і не має обов'язкового характеру. Подібний правовий висновок викладений у Постанові Верховного Суду від 16 лютого 2022 року справа № 742/710/19» [3].

У подальшому, у постанові ВС у складі ОП КЦС від 11 грудня 2023 року у справі № 523/19706/19 (провадження № 61-12112сво22) застосував сучасний контекст ситуації в Україні і сформував висновок, що «Передбачена ч. ч. 4 та 5 ст. 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та підкування в певних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. Неможливість надати органом опіки та підкування висновку в таких справах, зокрема, у зв'язку з перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо, не означає неможливості розгляду та вирішення спору судом. Протилежний підхід є рівнозначним відмові в доступі до правосуддя, що суперечить положенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 11 грудня 2023 року ВС у складі ОП КЦС розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю» [4].

Далі, вже у 2024 році, у постанові ВС у складі колегії суддів Першої судової палати КЦС від 21 лютого 2024 року у справі № 754/14960/20, ВС досліджував питання можливості отримання висновку органу опіки і

підкування прямо під час судового розгляду, якщо цього не було зроблено під час укладення договору ще до виникнення спірних відносин.

У цій справі ВС дійшов висновку, що «Апеляційний суд дійшов висновку про скасування рішення суду першої інстанції, так як висновку Служби у справах дітей та сім'ї про надання дозволу на позбавлення малолітньої ОСОБА_5 1/40 частки квартири матеріали справи не містять. Разом з тим, оцінивши відзив органу опіки та підкування на позов, з урахуванням вимог ст. ст. 2, 367, 368 ЦПК України апеляційний суд не був позбавлений можливості запросити в органу опіки та підкування відповідний письмовий висновок щодо дозволу на припинення частки малолітньої особи у праві власності. Зазначене не є отриманням нового доказу на стадії апеляційного провадження, що унеможлиблюється ст. 367 ЦПК України, а є виконанням завданні цивільного судочинства. Подібні (аналогічні) процедурні дії вчиняє апеляційний суд на стадії апеляційного провадження у разі відсутності у справі висновку органу профспілки при звільненні працівника з роботи, відсутності висновку органу опіки та підкування щодо розв'язання спору за участю дитини тощо» [5].

Проте, в іншій постанові ВС у складі колегії суддів КАС від 21 березня 2024 року у справі № 280/2937/22 (№ К/990/42762/23) ВС під новим кутом вказав на обов'язковість відповідного дозволу органу опіки та підкування. «39. У справі № 755/12052/19 ВП ВС дійшла висновку, що державний (приватний) виконавець повинен звернутися за дозволом органу опіки та підкування для реалізації житлової нерухомості, право на користування яким мають діти. 40. Згідно висновків ВП ВС вимога про отримання дозволу виконавцем від органу опіки та підкування на реалізацію майна, право власності на яке або право користування яким належить неповнолітній дитині, встановлена задля додаткового забезпечення захисту прав цієї дитини, зокрема передбачених ст. ст. 17 та 18 Закону про охорону дитини, ст. 12 Закону про основи соцзахисту, від можливого порушення. 41. ВП ВС зауважила у цій справі, що повноваження виконавця не мають того характеру та обсягів, які має суд, зокрема, в межах цивільного процесу. Обов'язки і права виконавців, закріплені у ст. 18 Закону про виконавче провадження не відповідають широті повноважень та обов'язків суду, передбачених ЦПК України для вирішення судових спорів. До прикладу ВП навела ст. 19 СК України, яка передбачає право суду не погодитись з висновками органу опіки та підкування. Тоді як законодавство України, зокрема Закон про виконавче провадження, такими повноваженнями виконавця не наділяє. Також,

наприклад, виконавець позбавлений можливості встановлювати чи є у власності неповнолітніх дітей, місце проживання яких зареєстроване у квартирі, яка підлягає реалізації в рамках виконавчого провадження, інше житлове приміщення, чи мають вони право користування іншим житловим приміщенням. Для вирішення подібних питань виконавець і має звертатись до органів опіки та піклування для отримання відповідного дозволу, який має враховувати найкращий захист прав неповнолітніх дітей. 42. Тому, на думку ВП ВС, виконавець не може самотужки забезпечити той самий рівень захисту відповідних прав неповнолітніх дітей, який може забезпечити суд. 43. Ураховуючи вищезазначене, ВП ВС у справі №755/12052/19 дійшла висновку, що отримання виконавцем відповідного дозволу органу опіки та піклування є обов'язковим в силу самого факту існування права власності або права користування неповнолітньої дитини щодо нерухомого майна, яке реалізується в рамках виконавчого провадження. Захист відповідних прав неповнолітньої дитини забезпечує орган опіки та піклування в межах своїх повноважень, приймаючи рішення про надання зазначеного дозволу або відмову у наданні зазначеного дозволу виконавцю, а також суд у випадку звернення до нього уповноваженої особи щодо дій виконавця та/або органу опіки та піклування»[6].

Отже, суспільно-політичні умови в Україні, пов'язані з війною вимагають необхідність переосмислення процесуальної ролі і значення участі органу опіки і піклування при розгляді сімейних, цивільних спорів та при забезпеченні найкращих інтересів дитини, що підтверджується трансформацією практики ВС в частині обов'язковості залучення органу опіки і піклування судом та його висновку/дозволу для суду.

Сьогодні судова практика ВС під впливом умов воєнного стану поступово змінює погляди на процесуальну роль органів опіки і піклування, відходячи від обов'язковості через встановлення дорадчого характеру висновку і не виникнення будь-яких прав чи обов'язків для суб'єктів відповідних правовідносин, до встановлення правил фактичної можливості не застосування висновку органу опіки і піклування у конкретних випадках, що пов'язані саме із воєнним станом, непідконтрольними територіями чи перебуванням дитини за кордоном. Водночас, на стадії виконання судових рішень, при постановленні яких органи опіки та піклування не були залучені до участі у справі, наприклад про звернення стягнення на майно, практика ВС залишається відданою підходам обов'язковості висновку органу опіки та піклування, якщо виконавець має намір відчужити майно, права на яке

належать неповнолітній чи малолітній особі. Це потребує необхідність у створенні єдиних засад процесуальної участі органів опіки і піклування на різних стадіях судових процесів, в тому числі і на стадії виконання судових рішень, що будуть розкриті в окремих майбутніх дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>.

2. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 23 грудня 2020 року у справі № 712/11527/17 (провадження № 61-18882св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93835748>.

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 523/11247/19 (провадження № 61-5950св22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107586046>.

4. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 11 грудня 2023 року у справі № 523/19706/19 (провадження № 61-12112сво22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859340>.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 лютого 2024 року у справі № 754/14960/20 (провадження № 61-16981св23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117309609>.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 21 березня 2024 року у справі № 280/2937/22 (№ К/990/42762/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117831223>.

Черненко О. А.

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Сімейним кодексом України визначено, що сім'я є первинним та основним осередком суспільства, створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Права члена сім'ї має також і одинока особа (ст. 3 Сімейного кодексу України).

Відповідно до ст. 23 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р) «Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави. За чоловіками і жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право заснувати сім'ю. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, що одружуються. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей».

Конституцією України визначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї (ст. 51 Конституції України). Тобто, Основним законом держави прямо передбачено, що шлюб укладається між жінкою і чоловіком, вказане положення є основою конституційного ладу в Україні.

Наразі українське законодавство не передбачає можливості укладення шлюбу для одностатевих пар. Національне законодавство ставиться нейтрально до гомосексуалістів, лезбійок, транссексуалів, бісексуалів та людей, які мають неприродні сексуальні стосунки. З одного боку, законодавство не містить дискримінаційних норм (як, наприклад, відповідальність за «пропаганду гомосексуалізму»); однак, з іншого боку, відсутні і закріплення норм, що одностатеві союзи та шлюби визнаються, а зареєстровані одностатеві пари мають право всиновлювати дітей тощо.

Сьогодні за ступенем забезпечення прав людей з неприродною сексуальною поведінкою у державі, можна виділити три групи країн: 1) країни, в яких права таких людей закріплені безпосередньо в законодавстві [1]; 2) країни, в яких права таких людей законодавчо не регулюються, але прямої заборони одностатевих сексуальних відносин, чи зміни зовнішніх ознак статі та всіх похідних від них прав не міститься; 3) країни, в яких законодавчо заборонені одностатеві сексуальні відносини, зміна зовнішніх ознак статі або будь-які права, пов'язані з сексуальною орієнтацією чи гендерною ідентичністю.

Загальновідомим є те, що Україна в різні історичні періоди територіально перебувала під різними володіннями, імперіями, королівствами, впливами різних народів, культур, традицій.

Насправді в кожній родині є свої традиції, ритуали, звичаї, що створюють свою сімейну міжкультуру. Міжкультурна комунікація як обмін

між людьми своїми надбаннями існувала завжди. В процесі міжкультурної взаємодії кожна культура сприймала іншу не в повному обсязі, а тільки в тих компонентах, які здатна перейняти та засвоїти. Взаємодія культур часто здійснюється у напрямку поглинання західною культурною традицією всіх інших культур, що загрожує розмиванням національної самоідентичності. Західні культури часто насаджують свої особливості іншим культурам без урахування їх самобутності [2].

Самобутність — національна ідентичність, неповторність, оригінальність, які виявляються окремою особою чи групою осіб у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки. Самобутність українського народу визначається його історією, культурою, традиціями та українською мовою (ч. 3 ст. 6 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»).

Зasadничими принципами шлюбних відносин в Україні можна вважати наступні ключові положення:

- 1) шлюб відповідає природі людини;
- 2) шлюб є союзом чоловіка і жінки;
- 3) шлюб є в принципі безстроковим зобов'язанням сторін любити, поважати та підтримувати одне одного. Не важко помітити, що ці принципи складають універсальне вчення, яке відповідає моральній сутності багатьох культур.

Моральними засадами шлюбу можна вважати певний етичний стандарт поведінки, яка очікується від учасників цього правовідношення та вільно обирається ними. Осереддям цього етичного стандарту є принцип моногамності — чоловік та жінка можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Тобто, взаємна вірність двох осіб різної статі є істотною умовою інституту шлюбу в Україні, на що сторони, власно кажучи, дають згоду, беручи шлюб [3].

Одностатеві шлюби є чужорідним елементом в українському суспільстві, оскільки суперечать християнським, моральним засадам суспільства, релігійним канонам, які вже тривалий проміжок часу здійснюють свій вплив на регулювання сімейних правовідносин. Слід зауважити, що ведення чужорідних культурних елементів може зумовити конфліктні ситуації в країні, в якій домінують християнські та природні

цінності, які узгоджуються із засадничими цінностями інших присутніх в Україні релігій.

Впровадження та популяризація в українському суспільстві соціально закріплених ролей, поведінки, діяльності і характерних ознак, для жінок та чоловіків, які не узгоджуються з їх природною статевою поведінкою становить загрозу для здоров'я населення та безпеки країни, оскільки сприяє поглибленню демографічної кризи та знищенню нації.

На початку незалежності населення України складало близько 52 млн. громадян, наразі загальновідомим є те, що кількість населення країни суттєво зменшилась через низьку причин, серед яких війна російської федерації проти України, яка направлена на знищення української нації. Нині маємо сумну статистику — тисячі людей загинуло, кількість біженців з України, зареєстрованих в Європі, за останніми даними ООН, – 5,2 млн. осіб [4]. Ця сумна статистика стосується здебільшого людей репродуктивного віку. Тому, сприятливе ставлення до одностатевих чи інших альтернативних неприродних статевих союзів негативно вплине на народжуваність, оскільки одностатеві пари не здатні на відтворення та народження дитини.

Захист притаманних певній країні традиційних національних моральних цінностей від руйнування є як правом суспільства, так і його обов'язком, тому кожна нація має право на збереження та захист традиційних/природних сімейних цінностей, поліпшення демографічної ситуації, заохочення народжуваності, підвищення соціально-економічного захисту сім'ї тощо.

Принагідно зазначимо, що у державах Європейського Союзу відсутній уніфікований підхід до регулювання реєстрованих партнерств, одностатевих шлюбів. Відмінності між державами Європейського Союзу щодо правового регулювання реєстрованих партнерств доволі великі: в одних державах такі інститути відсутні, у інших – реєструються державою, а в деяких згодом реєстроване партнерство як інститут зникає та замінюється на шлюб. Законодавство цих країн ЄС не передбачає зареєстрованих партнерств: Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина [5], Естонія. У Німеччині з відкриттям шлюбу для одностатевих пар зареєстроване партнерство стало зайвим [6]. У Греції — Закон 3719/2008 ввів поняття «угоди про вільне партнерство», які можуть укладати лише дорослі гетеросексуали [7]. Португальське законодавство не містить спеціальних положень про майнові відносини партнерів. Застосовуються загальні положення зобов'язального права [8]. Крім того, у п. 36 (3) Регламенту Ради (ЄС) 2016/1104 від 24 червня 2016 року про здійснення посиленої співпраці у

сфері юрисдикції, чинного законодавства та визнання та виконання рішень у справах майнових наслідків зареєстрованих партнерств констатується, що «...інститут реєстрованого партнерства передбачено не у всіх державах-членах...»[9].

Враховуючи наведене вище, можна стверджувати, що норми міжнародного права передбачають право кожного народу на самобутність, самовираження і буття, на основі національних цінностей, а тому визначають права і обов'язки держав-учасниць Європейського Союзу встановлювати національними законами особливі умови для найкращого такого виховання та забезпечення дітей, батьківства, материнства, їх здорового фізичного, морального і духовного середовища. Нині пріоритетним завданням України та інститутів громадянського суспільства є збереження природної сім'ї, як основної і первинної ланки суспільства, дітей і нації від негативного впливу популяризації та нав'язування неприродної статевої поведінки, що загрожує здоров'ю і суспільній моралі, ідентичності, самобутності українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пить І. Ю. Конституційно-правові проблеми забезпечення прав ЛГБТ-спільнот у контексті принципу заборони дискримінації. Одеса, 2020. 40 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12922/Captain%20Constitution.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Малахова О.М. Толерантність — цінність у глобалізованому світі. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268617996.pdf>.
3. Миронова Г.А. Зміст поняття «моральні засади» у Сімейному кодексі України / Наукові засади та практики застосування нового Сімейного кодексу України. Збірник наукових праць. За матеріалами Круглого столу м. Київ, 25 травня 2006р. С.43-46.
4. Демографічна криза: на відновлення України може знадобитися 50 років. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3671923-demograficna-kryza-na-vidnovlenna-ukraini-moze-znadobitisa-50-rokiv.html>.
5. Civil unions and registered partnerships/ URL: https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_en.htm.
6. Couples in Germany. URL: <https://www.coupleseurope.eu/couples-in-germany>.

7. Couples in Greece. URL: <https://www.coupleseurope.eu/couples-in-greece>.

8. Couples in Portugal. URL: <https://www.coupleseurope.eu/couples-in-portugal>.

9. Council Regulation (EU) 2016/1104 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of the property consequences of registered partnerships URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1104>.

ПРО АВТОРІВ

Бичкова Світлана Сергіївна

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Богданець Андрій Володимирович

здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Бурчак Леся Іванівна

аспірант Інституту інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України

Васильєв Станіслав Валерійович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін кандидат юридичних наук Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Гевко Володимир Львович

викладач Національної школи суддів України, викладач кафедри правознавства Міжрегіональної Академії управління персоналом, доктор філософії в галузі права, суддя Господарського суду Тернопільської області

Гончарова Ганна Миколаївна

здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Заїка Юрій Олександрович

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Короленко Віталій Михайлович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Кочин Володимир Володимирович

науковий консультант судді Конституційного Суду України; кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу приватного права та процесу Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Крушельницька Ганна Леонідівна

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Левківський Богдан Казимирович

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Львова Олена Леонідівна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

Миронова Галина Анатоліївна

доктор юридичних наук, завідувач лабораторії медичного права України та ЄС, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Светлічний Ігор Валерійович

адвокат, аспірант Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

Сіщук Ліліана Василівна

кандидат юридичних наук, завідувач Лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця, старший дослідник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Ступак Ольга В'ячеславівна

аспірантка Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; суддя Великої Палати Верховного Суду

Черненко Олена Анатоліївна

кандидат юридичних наук, старший дослідник, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Наукове видання

**СІМЕЙНИЙ КОДЕКС:
20 РОКІВ ЖИТТЯ**

Збірник матеріалів
Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 20-річчю набрання чинності
Сімейним кодексом України
(м. Київ, 25 квітня 2024 року)

Упорядник – М. О. Гетманцев

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки – М. О. Гетманцев

Підписано до друку 05.12.2024. Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 5,3 Тираж 300 прим. Зам. № 24-010

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, 01042

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 4758 від 07.08.2014